

Владета Н. Милићевић

**USTAŠA
HRVATSKA REVOLUCIONARNA ORGANIZACIJA**

Издавач

Музеј жртава геноцида, Београд
Београд, Трг Николе Пашића 11/III
телефон : +381113398883
е-mail: office@muzejgenocida.rs

Библиотека

Сведочанства
Књига 4

За издавача

др Вељко Ђурић Мишина

Уредник

Ненад Антонијевић

Лектура и коректура

Петар Б. Поповић

Графичка обрада и штампа

Графопринт, Горњи Милановац

Тираж

250

ISBN

Copyright © by Музеј жртава геноцида

Владета Н. Милићевић

**USTAŠA
HRVATSKA REVOLUCIONARNA
ORGANIZACIJA**

Београд, 2018.

Владета Н. Милићевић – кратак животопис

Тешко је сачинити животопис човека који је, због природе посла којим се бавио, готово цео живот провео „у илегалу“. Неколико података о својим активностима оставио је у књизи *Убиство краља у Марсељу – Позадина једног злочина*. Део оног што је из других извора познати јесу следеће чињенице:

Владета Милићевић је рођен у браку Недељка и Даринке маја 1898. године, у селу Самаила код Чачка, Краљевина Србија.

Службовао је у Министарству унутрашњих послова, а 1925. и 1926. године по задатку државних органа боравао у Риму, обављајући праксу код угледног криминолога Ерика Ферија. Наредне године је именован на функцију сталног представника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Међународној полицијској организацији (Интерпол).

Приликом посете краља Александра Карађорђевића Паризу 1928. године био је шеф његовог обезбеђења.

После одласка Анте Павелића у емиграцију јануара 1929. године Милићевић је добио инструкције од чланова краљевске Владе да прати његово кретање. Остало је, поред осталог, забележено да је Милићевић видео Павелића на дан његовог доласка у Беч! Помену те активности, на изврстан начин, биће у жижи Милићевићевог живота у наредних 12 година.

После окончања истраге о убиству краља Алек-

сандра Карађорђевића у Марселју 9. октобра 1934, Милићевић је 1935. године позван да се врати у Београд и ускоро постављен за челника једне од управа у Министарству унутрашњих послова. Те године, неко време је провео у Бечу.

После позитивних промена у односима Југославије и Италије 1937. године (видети: „Sporazum sa Italijom“ у: Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, „Глас“, Београд 2002, 447-462), Милићевић је упућен у југословенску амбасаду у Риму са специјалним задатком да прати остварење договорене државне политике према хрватској усташкој емиграцији.

Као ревностан државни чиновник високог ранга и особа за специјалне задатке, по уобичајеној процедури, извештавао је своје претпостављене у Београду, то јест у Министарству унутрашњих послова. Посебан однос, по свој прилици, имао је према Милану Стојадиновићу, председнику Владе. Готово сви извештаји Стојадиновићу о операцијама враћања појединих припадника усташке организације у Југославију сачувани су, и налазе се у Архиву Југославије, фонд Милана Стојадиновића, и доступни су истраживачима.

Након напада Немачке и Италије и њихових савезника на Југославију 6. априла 1941, у Риму Милићевић је боравио још неколико дана, тачније до хапшења 12. априла. Два дана касније допремљен је у зграду југословенске амбасаде, а отприлике за две недеље, италијанске власти су га са осталим особљем пребацили до Португала, одакле су специјалним авионом отпутовали за Велику Британију.

Владета Милићевић је 10. августа 1943. именован за министра унутрашњих послова у влади Божицара Пурића и на тој функцији је остао до 1. јуна 1944.

године. Влада је, као што је познато, једно време провела у Каиру. Промена политике краља Петра II Карађорђевића под притиском челника Велике Британије и Сједињених Америчких Држава и отклон од команданта Југословенске војске у Отаџбини генерала Драгољуба Драже Михаиловића и окретање ка партизанском вођи Јосипу Броз у Титу, резултирало је, поред осталог, формирањем владе под председништвом Ивана Шубашића, бана Бановине Хрватске. Нова влада је ускоро склопила споразум са партизанским вођством.

Када су комунисти крајем 1945. године и формално развластили краља и прогласили републику, Милићевић је поново стигао до краља и у његовој служби на разним задужењима провео наредних 10 година. Из активног политичког живота повукао се 1954. године скрасивши се у Вишију, у Француској.

До данас није разјашњено шта га је мотивисало да се 1965. године (1966) врати у Југославију.¹ Остатак живота провео је у Београду.

За сада нису доступни извори о могућим контактима представника југословенске Службе државне безбедности и Милићевића после повратка у Југославију 1966. године. Наговештаја да је сусрета ипак било дао је новинар Михаило Марић у свом фељтону „Тајна убиства краља Александра“ објављеном 1972. године у београдским *Вечерњим новостима*. Марић је, наиме, разговарао са Милићевићем и то, имајући у виду значај саговорника и време у којем је то чинио, уз дозволу државних власти.

1 На сајту немачке Википедије, на званичном сајту Безбедносно-информативне агенције Министарства унутрашњих послова Републике Србије и у поговору Слободана Кљакића у Милићевићевој књизи објављеној у Београду 2000, (стр. 169-170) тврди се да је то било 1966. године.

Владета Милићевић је умро 1969. или 1970. године.¹

Као високопозиционирани службеник Министарства унутрашњих послова Владета Милићевић је објавио више чланака у стручном часопису „Криминална библиотека“, Тако је у двоброју 14-15 за 1936. годину објавио текст „Међународни полицијски конгрес у Београду“ о скупу криминолога.

Сву документацију коју је поседовао о убиству краља Александра предао је његовом сину Петру II за писање мемоара (објављених на енглеском језику под насловом *A King Heritage: King Peter II of Yugoslavia*, G. P. Putnams Sons, 1954; на српском *Живот једног краља*, Ново дело, Београд 1990), али он то није искористио.

Милићевић је своје виђење трагичног краја краља Александра у Марсељу објавио у књизи *A King dies in Marseilles – The crime and its Background*, Hohwacht Verlag, Bad Godesberg, 1959. године; превод на српском објављен је 2000. године у Београду: *Ubistvo kralja u Marselju – Pozadina jednog zločina*, „Filip Višnjić“, Београд, 2000. Рукопис је заснивао и на документима који се објављује у главном делу ове књиге.

¹ На немачкој Википедији, пише да је умро 1969. или 1970, док Кљакић у поменутом поговору (стр. 170), тврди да је то било 1969.

Др Радован М. Пилиповић
Архив Српске православне цркве
Београд

**Спрега и повезаност хрватских усташа, бугарске
ВМРО и Римокатоличке цркве тридесетих година
XX века према безбедоносним изворима Краљевине
Југославије**

Владета Н. Милићевић, као један од најбољих полицајаца и образованих људи у сектору безбедности у Краљевини Југославији, бавио се истрагом атентата на краља Александра Карађорђевића у Марсеју 9. октобра 1934. године. Сагледавши све материјалне трагове и сведочанства и упознавши се са везама непосредних извршилаца, хрватским радикалним националистима, тј. усташа и бугарских чланова Унутрашње македонске револуционарне организације (*Вътрешна македонска револуционна организација*), Милићевић је успео да уочи сложене међународне политичке интересе, пре свега Италије, Аустрије и Мађарске кад је реч о разбијању југословенског државног јединства.

Пратећи хрватске политичке емигранте који су били против уставног поретка државе са династијом Карађорђевића на челу, затим, директно укључен као главни инспектор у истрагу узрока атентата на краља Александра, Владета Милићевић је наставио да прати радикалне хрватске елементе и у политичкој емиграцији у Италији и Мађарској. Успевши да инсталира обавештајне канале у сам врх усташке емигрантске хидре, о чему сведочи случај логора Јанка Пуста у Мађарској где су се „хрватски устаници“ спремали за терористич-

ке акције, полицијске структуре Краљевине Југославије такође су успеле преко агента Јелке Погорелец, готово да неутралишу тадашњег команданта усташког центра за обуку Густава Перчеца. Он се у поменуту Јелку заљубио и с њом је чак добио децу, а она је понудила југословенској јавности своју романсирану причу и боравку у леглу негативаца и политичких емиграната.¹

Нажалост, то није спречило спровођење атентаторске замисли, то јест операције убиства „краља ујединитеља“ Александра Карађорђевића приликом његове посете Француској октобра 1934. године. Атентатор Величко Георгијев Керин, познат под псеудонимом Владо Черноземски Македонец, био је први телохранитељ Ивана Ванча Михајлова, вође бугарске ВМРО. Черноземски је био чест гост усташких центара и хелија у Мађарској и Италији, а познато је, такође, да су усташки челник др Анте Павелић и Ванчо Михајлов одржали дужи састанак у Софији 1929. године.² С обзиром на

1 *Tajne emigrantskih zločinaca – isповijest Jelke Pogorelec o Gustavu Perčecu i drugovima, koji u tuđoj državi rade protiv vlastite domovine – Grozote na Janka Puszti*, Zagreb 1933.

2 Иван Ванчо Михајлов (1896–1990) у својим „Мемоарима“ истиче да је хрватско друштво већ раних двадесетих година имало „разумевања“ за ситуацију у Македонији, што показује да су се присташе сепаратистичких тежњи међусобно симпатисале како на југу, тако и на западу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Он истиче и одређену улогу Стјепана Радића када пише: „Измежду останалитѣ народности въ Югославия македонската борба срещаше най-много симпатии въ хърватското общество“, види: Иванѣ Михайловѣ, *Спомени II – освободителна борба 1919–1924. г.*, Louvain 1965, стр. 165. После Другог светског рата Михајлов је давао изјаве за хрватска емигрантска гласила као, на пример: *Разговор на Иван /Ванче/ Михайлов с кореспондента на вестникѣ „Хърватска“ септември 1970*, фототипно издание издава се по повод смъртта на Иван (Ванче) Михайлов деец на македono-одринското револуционерно движение, един от ръководителите

то да је пажљиво пратио делатност „бугараша“ и усташа, Владета Милићевић је предлагао одређене безбедносне кораке и мере како би биле смањене, спречене и заустављене њихове активности. Што се тиче усташке стране, ту је покушано да се направи расцеп, али су везе усташке емиграције са полицијским службеницима Краљевине Југославије који су потицали из „хабзбуршке епохе“ биле неочекивано снажније, о чему и пише о свом елаборату.

Подаци и сазнања Владете Милићевића „инспирисали“ су насловну страницу *Полицијског гласника* – службеног полицијског органа Министарства унутрашњих послова од 23. априла 1934. године, када је расписана потерница за др Антуном Павелићем, Иваном Херенчићем, Томом Гргићем и Ерихом Лисаком оптуженим по Кривичном закону и закону за заштиту државе.¹ У елаборату од 15. јула 1941. године, писаном у Лондону, Милићевић износи податке који осликавају најсуптилнију психологију усташке организације. Од 1937. године, када је потписано пријатељство између Италије и Југославије, Милићевић је „створио везе међу емигрантима“, а на бајковитим Липарским острвима „одржавана је потајна дисциплина и подржавала се нада на обнову усташке акције“. Даље, Милићевић наглашава: „По нека веза између главнијих усташа и Павелића одржава се повремено уз помоћ наших свештеника (мисли се на римокатолички клир – прим. аутора), о којима ће доцније бити речи, као и преко неких

на Внутрешната Македонска револуционна организација (ВМРО),
София 1990.

1 „Скреће се пажња свима властима у земљи на потерницама“, *Полицијски гласник – службени полицијски орган Министарства унутрашњих послова*, 23. април 1934. године XXXVIII, бр. 588, стр. 1.

итал[ијанских] грађана из околине Павелића или његове послуге“.¹

Везе бугарских терориста који су стекли стаж и искуство у комитацијским борбама и бојевима крајем XIX и почетком XX века против Турака, Грка и Срба, а своју мржњу нарочито усмерили на Србе после 1918. године, постају очите у моментима обуке усташких присталица. Владета Милићевић пише да су се Мијо Бабић и Владо Черноземски бавили „прављењем паклених машина, које су убациване код нас и по возовима“.² Одлучност Анте Павелића да задржи контролу над „Хрватским усташким револуционарним покретом“ очитује се у оцени луцидног југословенског политика: „Павелић је сваког онога ко би показао и најмање незадовољство убијао“³, што показује најмрачнију страну личности будућег хрватског поглавника не само као адвоката „ситне клијентеле“ него као и особу која је уживала у злочиначким и насилним политичким методама. На другом месту у истом рукопису читамо да је Павелић са својим људима „научио терористичке методе, које су и онако биле усађене у његовој крви“.⁴

Остало је отворено питање да ли би усташе могле да убију краља Александра без помоћи са бугарске стране, јер је за тај „тежак задатак“, како пише Милићевић, „Ванча Михајлов подарио Павелићу свога најбољег терористу и телохранитеља Владимира Георгијева – Керина, који је у своме криминалним активу уписао

1 Владета Н. Милићевић, *Реферат о хрватској емиграцији и припремама др Анте Павелића заједно са Италијом за напад на нашу земљу*, Лондон 1941, (рукопис), стр. 2 (у даљем тексту: *Рукопис Владете Милићевића...*)

2 *Рукопис Владете Милићевића*, стр. 5.

3 *Исто*.

4 *Исто*, стр. 8.

масу злочина“.¹ Чланови полицијске мреже с којима је Милићевић био у вези саопштавају и да је Анте Павелић, иако интерниран у Сијени, позних тридесетих година са члановима своје организације комуницирао посредством италијанских свештеника, а нарочито преко фра Емануела Сардија, у чијој се жупи налазила вила где је Павелић био заточен. У Сијени је био и завод фрањеваца „Опсерванца“ где би се питамац хрватски свештеник фра Јустин Медић увек нашао на услузи будућем хрватском поглавнику.² О везама хрватске усташке емиграције, завода „Светог Јеронима“ у Риму и чланова покрета у Југославији постоји прегршт података и у реферату (елаборату) Владете Милићевића, али и у објављеној и другој доступној архивској грађи.³ Знало се да фра Бонавентура Зец, прокуратор Завода Светих Кузмана и Дамјана у Риму одржава везе са усташама у Италији, где је био конфиниран и Владимир Сингер, један од усташких првобораца. У једном пресретнутом писму фра Бонавентуре Зеца упућеном извесном италијанском свештенику у вези са венчањем Владимира Сингера. између осталог се „објашњава акција усташа са паролем борбе против српског православља“ и похваљује тај „млади борац за католицизам“.⁴

Везе римокатоличког свештенства са Павелићевим усташким покретом додатно посведочују Милићевићеве речи о пракси др Миле Будака и Милована Жанића да растурају усташке летке и пропагандне материјале у Сјеменишту у Загребу и по другим хрватским самостанима. У наставку Владета Милићевић истиче:

1 *Исто*, стр. 9.

2 *Исто*, стр. 18.

3 *Исто*.

4 *Исто*, стр. 18–19.

„Једна врло немила појава али која се даје објаснити ранијом акцијом Павелића и његовом оштром борбом противу православља на чему је он базирао окупљање ових младих свећеника – већином фрањеваца. Сваког часа откривали смо ћелије Павелића међу млађим свећеницима, специјално у Далмацији и у Загребу, па смо са прибављеним материјалом више пута интервенисали преко нашег Господина Посланика при Св. Столици код Папе и других, али случајеви су се понављали и изгледа да ни ове интервенције нису помогле.“¹

Владета Милићевић је тридесетих година прошлога века будно пратио активности усташке емиграције и понудио одређене сугестије за бољу безбедност краља Александра Карађорђевића приликом његове посете Француској октобра 1934. године. Свој реферат о политичкој емигрантској групи Анте Павелића писао је јула 1941. године – усташе су четири месеца раније већ успоставиле власт уз помоћ Сила осовине, агресора на Краљевину Југославију, и прогласиле Независну Државу Хрватску. Такође, у лето 1941. године почеле су да доспевају до јавности вести о злочинима над Србима на територији Независне Државе Хрватске и сведочанства о физичким ликвидацијама, зверствима и монструозним недељима над српским цивилним становништвом. Ту посебно треба указати на злодела према Српској православној цркви, од протеривања српских свештеника до њихова ликвидирања, девастирања и рушење верских објеката, уз прогоне и убијање српскоправославног верног народа на простору Независне Државе Хрватске.²

¹ Исто, стр. 22.

² Архив Српске православне цркве, Збирка „Меморандуми 1941. године“, Меморандум Светог архијерејског синода Српске православне цркве генералу Лудвигу фон Шредеру и Подаци о

Високопозиционирани државни чиновник Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије, образован и компетентан полицајац Владета Н. Милићевић, поседовао је довољно оперативних података о карактеру и намерама хрватског усташког покрета. Везе усташа и Римокатоличке цркве посебно се очитују у годинама Другог светског рата (1941–1945) када ће се српско православље доспева у драматичном, трагичном, чак библијски апокалиптичан положај. Када је реч о усташком односу према Српској православној цркви ту се препознаје рукопис бугарских окупатора из периода Првог светског рата (1914–1918), посебно 1915. године. Сравнивања ради навешћемо да су усташе убиле 170 православних свештеника; појединима је на најмонструознији начин живот окончан после бестијалног мучења, а од бугарских окупатора у Источној, Југоисточној и Јужној Србији страдало је 186 свештенослужитеља олтара Бога Живог и Истинитог.¹

Након читања *Реферата о хрватској емиграцији и припремама др Анте Павелића* Владете Н. Милићевића остаје горак укус јер погром над српским народом у Другом светском рату није могао бити спречен ни промишљеним потезима ни ма каквим превентивним мерама.

неделима хрватске власти према свепггенству и народу Српском на територији Независне Државе Хрватске, према подацима добијеним од 20. јула 1941.

1 Радован Пилиповић, Милош Матијевић, *Свети сурдулички новомученици – прилози за српски мартирологијум (1915–1918) – каталог изложбе*, Београд–Врање 2018, стр. 22.

Предговор

О др Анти Павелићу (1889-1958), усташкој организацији у емиграцији и Независној Држави Хрватској (1941–1945), објављено је мноштво новинских чланака, фељтона, разних прилога, расправа, књига...

Тема је прилично занимљива и данас. Тешко је, међутим, издвојити оне ауторе који су се бавили овом темом, као и вредније радове о томе из простог разлога што их је много. У комунистичкој Југославији најпре је Шиме Бален, некадашњи припадник Хрватске сељачке странке, потом усташке организације, а онда и партизанског покрета и Комунистичке партије (и близак сарадник Фрање Туђмана у борби за сецесију Хрватске из Југославије 1990-1991. године), у Загребу 1952. године објавио по обиму невелику књижицу под насловом *Pavelić*. Бален је писао о Павелићу и усташама дајући податке о генези те организације, стварању Независне Државе Хрватске, сабирним и концентрационим логорима, уништавању нехрватског становништва, прекрштавању православних Срба, бегству у другу емиграцију... Посебно место заузимају књиге југословенског историчара Богдана Кризмана, попут дела *Ante Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb 1983.

Од распада комунистичке Југославије свакако би требало истаћи докторат хрватског историчара Марија Јареба *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941*, Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Кризман је својевремено истраживао у Архиву Југославије, (фонд Министарства унутрашњих послова и фонд Милана Стојадиновића) и Архиву Војно-историјског института (данас Војни архив). У том контексту, није безначајан податак да је користио и бројне извештаје Владете Милићевића сматрајући их релевантним извором. Јареб, с друге стране, није истраживао у архивама у Београду. Он сматра да Милићевићеве „tvrdnje treba prihvatiti s oprezom“ (Ј. Јареб, *наведено дело*, стр. 21). Међутим, Јареб ни једном речју није оповргао Милићевићеве извештаје и констатације!

Међу странцима завидно место међу истраживачима заузима амерички економиста хрватског порекла Jozo Tomasevich, аутор запажених радова о партизанима и четницима 1941-1945 (*Četnici u Drugom svjetskom ratu*, SN Liber, Zagreb, 1979; *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945 – Okupacija i kolaboracija*, EPH/Liber, Zagreb, 2010).

После убиства краља Александра Карађорђевића у Марсеју 9. октобра 1934. године, Милан Стојадиновић је указао: „Ovaj slučaj nam je otvorio oči i upozorio da se ne možemo ni u koga pouzdati, do u same sebe. Kadgod se naši interesi ne budu poklapali sa interesima velikih sila... S druge strane pokazalo se, isto tako, da u samoj Jugoslaviji postoji jedan krupan, nerešen problem, a koji je nazvan 'hrvatsko pitanje'. Ustvari, radilo se o nečem što je odavno trebalo rešiti, možda još 1918. Tada su se Srbi i Hrvati, prvi put u svojoj istoriji, našli pod istim krovom, ali se nisu prethodno dogovorili kako tu kuću da urede.

I tako sam, pored ostalih nerešenih pitanja, nasledio i ovo. Smatrao sam da ga valja rešavati putem sporazume-

vanja, a ne naturanjem jednog rešenja, koje bi bilo neprihvatljivo za jednu ili obe strane. Ali pre svega, po mom mišljenju, imali su se stvoriti posebni preduslovi za uspešno rešenje ovog tako važnog pitanja. U tu svrhu, trebalo je, s jedne strane, onemogućiti delatnost hrvatskih ekstremista, kako u inostranstvu, tako i u zemlji. S druge strane, neophodno je bilo potrebno ukloniti sve glavnije uzroke, koji su doveli do nezadovoljstva ogromne većine hrvatskog naroda. Trebalo je ubediti Hrvate da u Jugoslaviji vide sopstvenu zemlju, a u Beogradu zajedničku prestonicu.“¹

Стојадиновићу очито је било јасно хрватско питање, као и британска политика према Хрватима, која се огледала и кроз предлоге о спајању бановина, федерализацији или преуређењу Краљевине Југославије. Он је ипак био убеђен да ће се кад-тад нагодити са челницима Хрватске сељачке странке и Владимиром Владком Мачеком, а у међувремену растурити и пацификовати усташки покрет.

Сматрајући да би требало да боље уреди односе са Италијом, Стојадиновић је 25. марта 1937. потписао са италијанским министром иностраних послова Галеацом Ћаном, споразум о пријатељству две државе. Био је мишљења да ће у том контексту бити решаван и проблем усташке организације коју је, по личном уверењу, финансирао и издашно помагао Бенито Мусолини.

„S obzirom da su hrvatski 'ustaši' bili umešani u ubistvo kralja Aleksandra u Marselju, na njihovu aktivnost morala se obratiti naročita pažnja. Naše Ministarstvo unutrašnjih dela delegiralo je svog inspektora Vladu Miličevića, u Rim, gde je bio u stalnom dodiru sa policijom. On je tamo pratio kretanje 'ustaša', bio obavešten o mestu njihovog interniranja ili bavljenja i vodio evidenciju o njihovom

1 Milan Stojadinović, *Ni rat, ni pakt*, Beograd 2002, 359.

radu. Milićević je svoju delikatnu misiju vršio sa mnogo umešnosti.“¹

Иако га је Ћано уверавао у велику контролу над интернираним усташама, Стојадиновић је имао и друге информације. „Ustvari, moja težnja bila je da se onemoćući svaka ustaška delatnost uperena protiv Jugoslavije, ali isto tako da se dozvoli povratak svima političkim emigrantima, koji nisu imali nikakve veze sa terorističkom akcijom. U ove poslednje spadale su pristalice HSS, kojih je takođe bilo van naših granica.“²

Није поуздано утврђено ко је предложио повратак припадника усташке емиграције у Југославију, Стојадиновић или Милићевић. Познато је да је тај комплексан посао обављао Милићевић и о свим новостима процеса извештавао председника Владе.

Владета Милићевић је веома детаљно обавештавао Одељење за државну заштиту Министарства унутрашњих послова, то јест своје надлежне, као и председника Владе Милана Стојадиновића, о усташкој организацији.

Милићевићеви извештаји нису сви сачувани па није могуће реконструисати баш потпуну преписку.

У другом делу ове књиге приређено је неколико доступних извештаја из 1938. године, о томе када је започета акција раздвајања припадника усташке организације у Италији и покренут процес њиховог повратка у Југославију, нарочито о случају доглавника Миле Будака.³ У том контексту дато је и писмо Ерколеа Контија,

1 Исто, 459.

2 Исто, 460.

3 Ljubo Boban, „Nekoliko izvještaja o povratku Mile Budaka

генералног инспектора Јавне безбедности Министарства унутрашњих послова Италије.

И данас остаје отворено питање ко је иницирао писање реферата о усташком покрету до априла 1941. године, то јест до проглашења Независне Државе Хрватске. Извесно је да је Милићевић о тој теми написао елаборат у Лондону и упутио га 15. јула 1941. године генералу Душану Симовићу, тадашњем председнику Југословенске краљевске владе.¹

Милићевићеви извештаји су куцани на писањој машини ћириличним писмом, готово увек на меморандуму Посланства Краљевине Југославије у Италији, и редовно потписивани.

Текстови извештаја и елабората у приређивању за штампу нису мењани већ су дати у верзији оригиналног рукописа. (Историчар Богдан Кризман је с правом исправио неколико ситнијих превида приликом помињања појединих имена и презимена, на пример Милковић а не Миљковић.)

Скраћене речи су допуњене оним словима која недостају и то у штампаним угластим заградама.

Пошто се у елаборату помињу бројна имена чланова усташке организације, били смо у дилеми да ли за свакога од њих навести биографију или их некоментарисати. Одлучили смо се за другу варијанту уз препоруку читаоцима да основне биографске податке могу пронаћи у обимној литератури о усташком покрету, на пример, у лексикону *Tko je tko u NDH* (Zagreb 1997).

из емиграције (1938)“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 7-8, Slavonski Brod, 1970, 507-523.

¹ Елаборат је на латиничном писму објавио Богдан Кризман у књизи *Ustaše i Treći Rajh*, 2, Zagreb, 1983, 377-394.

Могуће је да је Милићевић понегде и погрешно у фактографији у елаборату, што може да се тумачи током времена од догађаја до писања. То, међутим, ни мало не умањује вредност и значај његових рукописа.

Српска историографија је дужна да план Милана Стојадиновића о пацификацији усташког покрета враћањем једног дела његових припадника у Југославију разјасни релевантним изворима и чињеницама како би могли да закључимо да ли је тај пројекат имао шансе за успех или је био предодређен за пропаст, поготову ако се има у виду да је Обавештајно одељење Главног ђенералштаба имало веома поуздане бројне податке о носiocима хрватског сепаратизма.¹ При свему томе не треба заборавити и историјски контекст тих дешавања, то јест догађаја који су се збили после 10. априла 1941. године у Независној Држави Хрватској, као и улоге усташких првобораца, како оних који су се добровољно вратили пре рата у Југославију, тако и оних који су стигли са Антом Павелићем.

Но, и без детаљних истраживања, постоји мишљење да је Стојадиновић, по свој прилици, био политичар који је потценио усташки фанатизам и хрватску жељу за независном државом. Уосталом, нарочито из тадашње перспективе види се да су велику наивност исказивали и остали припадници политичке елите српског народа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца односно Југославије када је реч о односима са Стјепаном Радићем или Владимиром Владком Мачеком, стварним вођама великог дела хрватског народа.

¹ Вељко Ђурић Мишина, *Злочин је почео раније – Прилози за историју страдања Срба у бановинама Приморској и Савској 1934-1939. и Бановини Хрватској 1939-1941. године*, Београд 2004.

Такав се закључак намеће увидом у документа у којима Милићевић јавља Стојадиновићу да се доглавник Миле Будац искрено разишао са поглавником Антом Павелићем, наводећи, поред осталог, као прилог своје тврдње, да су им супруге „заратиле“. Стојадиновева лакомисленост се уочава, што се тога тиче, и када се говори о, на пример, понашању Хрвата на високим положајима у Министарству унутрашњих послова у Загребу према сарадницима и припадницима усташке организације, а који су својим (не)активностима јачали сепаратистички покрет.

Таква наивност у најмању руку је видљива и у Стојадиновевој идеји да у Југославију врати усташког поглавника Анту Павелића како би – како је намеравао – умањио утицај Владимира Мачека на хрватски народ. О тој намери нема додуше помена ни код Милићевића нити код Стојадиновића, али се истиче у извештају високог италијанског службеника Ерколеа Контиа, који је био упућен у разговор Стојадиновића и Будака.

Последице такве политике осећају се и до данашњих дана јер бројне поруке које су дошле са хрватске стране, хаесесовске, усташке или комунистичке, биле антијугословенске и антисрпске.

Подсетимо овом приликом, тек примера ради, на пророчанске речи које је папа Пије XII изговорио после одлагања ратификације Конкордата Ватикана и Краљевине Југославије, и објављене 17. децембра 1937. у службеном гласилу *L'Osservatore Romano* („Доћи ће дан, а волео бих да то не морам казати, али сам дубоко уверен – доћи ће дан, када неће бити мален број душа, које ће зажалити што нису широкогрудо, великодушно и активно примиле тако велико добро као што је оно, које је заступник Исуса Христа нудио њиховој земљи и то не

само ради црквене слоге нације, већ и ради њене социјалне и политичке слоге, мада одлучно одбијам да политика буде наша ствар, наш посао“.); на говор Миле Будака с краја маја 1941. године на једном скупу код Госпића у коме је обзнанио програм Независне Државе Хрватске према српском народу (трећину побити, трећину преселити у Србију и трећину прекрстити), као и на концентрационе логоре, јаме, Јадовно, Јасеновац...; на речи које је надбискуп загребачки Алојзије Степинац 27. марта 1941. записао у свој дневник („Hrvati i Srbi dva su svijeta, sjeverni i južni pol koji se nikad neće približiti osim čudom Božjim. Pravoslavlje je najveće prokletstvo Evrope, skoro veće nego protestantizam. Tu nema morala, nema načela, nema pravde, nema poštenja.“). И на крају, на речи једног од комунистичких вођа Стеве Крајачића, које је отворено изговорио неколицини Срба 1965. у Јасеновцу, на некадашњем стратишту („Мало смо вас овде побили!“).

ДОКУМЕНТА

Прилог 1.

**Писмо Владете Милићевића Одељењу за државну
заштиту Министарства унутрашњих послова Кра-
љевине Југославије**

ДЕЛЕГАТ МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПО-
СЛОВА
СТРОГО ПОВЕРЉИВО

Рим, 30. I. 1938. г.[одине]

Предмет: стање емиграције у Италији

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Одељење за државну заштиту
Београд

Част ми је обавестити Министарство о стању хр-
ватске емиграције на дан 30. јануара т.[екуће] г.[одине],
а према најновијем распореду, која је ових дана извр-
шена.

Овог момента налази се у Италији 463 конфини-
раних усташа, који су припадали ранијој усташкој орга-
низацији: затим 12 жена, 18 деце усташа, односно свега
493 лица.

На Липарима у главном логору је 202 усташа,
који су из босанских крајева, док на Сардинији сада
има конфинираних по групицама од пет-шест емигра-
ната око 210 емиграната, који су већином из Далмације,

нарочито из Имотског краја.

Остали су усташе, који су се раније истачињали више у усташкој акцији, конфинирани по крајевима Италије, специјално по кршевитој Калабрији, Кампубасу, Авелину, Грасету, одакле им је тешко да избегну, јер су под строжијим надзором.

Што се пак тиче тако званих вођа усташа ови су конфинирани изоловано и то: Др. Павелић у Сиени, односно крај саме Сиене, Серваци у Луци, Др. Будак у Палерму, а Кватерник у Изернији али се сада налази у затвору, па ћу наст[ој]ати чим буде пуштен да се упути у које друго место, где ће бити удаљен од других и с обзиром да је његово досадашње место и адреса позната углавном осталим усташама, па је потребно да се ове везе пресеку. У изгледу је, с обзиром на велику истрагу, и нови детаљно простудирани план размештаја, како би се пресекле међусобне везе, које су усташе успели ипак и поред надзора да успоставе.

До сада се повратило у земљу 23 емигранта, а нових молби има 22, које су у току решавања. Верујем по многим индицијама и усменим саопштењима да ће се и други наредних дана пријављивати за повратак, тим пре, што су сада обезглављени, јер су им шефови и главне бунције сада у затвору.

Част ми је са предњим упознати Министарство, с молбом на знање и евиденцију.

Делегат.

Прилог 2.

Писмо Антона Корошеца, министра унутрашњих послова Милану Стојадиновићу, председнику Владе

Београд, 3. фебруара 1938. године

Господину

Г[осподи]ну Др. Милану Стојадиновићу,
Председнику Министарског савета и Министру
иностранних послова

БЕОГРАД

Господине Председниче,

Част ми је доставити вам приложену информа-
цију.

Молим вас, господине Председниче, да изволите
примити уверење мога особитог поштовања.

(А. Корошец)

ДЕЛЕГАТ МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПО-
СЛОВА.

Строго поверљиво

Рим, 30. I. 1938. г.[одине]

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Одељењу за државну заштиту

БЕОГРАД

Још пре доласка Председника Краљ.[ев-ске] Владе Господина Милана Стојадиновића у Рим осетила се међу хрватским емигрантима у Италији већа нервоза и убрзо се ушло у траг припремању атентата на Господина Председника, о чему сам обавестио Министарство у своје време. С обзиром на многе похватане индиције, као и извештаје једног емигранта неког Рајковића, који је конфиниран у Италији, италијанска полиција у договору са мном приступила је најстрожијим мерама безбедности и у даном моменту похапсила је на 15 дана све емигранте изузев оних конфинираних на острву Липарима, који су били пак чувани од ратних лађа и појачане полиције и карабинијерских јединица.

Тада се није могло ући потпуно у траг организације емиграната јер се морало радити брзо с обзиром на скори долазак Господина Председника. Безбедност предузета од стране италијанских власти била је поверена Господину Др. [Етореу] Контиу, Ген.[ералном] инспектору Ј.[авне] б.[езбедности], који је са мном у срдочној сарадњи, што је познато и уваженом Господину Председнику, па је био за цело време боравка Господина Председника њему додељен.

Ово је била може се рећи полазна тачка свију даљих истрага и наших настојања да се поопштри контрола над емигрантима, специјално оним опаснијим, и да се после одласка Господина Председника испитају многе индиције и сумње о покушајима обнове усташке акције, специјално њиховог терористичког рада.

У договору са италијанским властима отпутовао сам на Сардинију, где се налазе конфинирани око 140 усташа, па сам погодним начином дошао у додир са око 80 емиграната и том сам приликом могао многе ствари

да ближе испитам и многе своје сумње на лицу места да потврдим. Имао сам прилике да прегледам захваљујући љубазностима г.[осподина] Др. Контиа и многа похватана писма усташа, које су итал.[ијанске] власти цензурисале, па ми је и ово у многим олакшало мој постављени циљ. Сумње и индиције су се ређале и потврђивале и у сталној сарадњи са г.[осподином] Др. Контием у брзо је истрага дала своје резултате.

Специјално међу емигрантима осетило се живље кретање после одласка Господина Председника из Италије, јер су увидели да од акције под патронажом Италије или са њене територије нема ништа, па су већ помишљали да своју акцију пренесу у иностранство и да спасу из Италије свога „поглавника“ Др. Павелића и да се постепено и сами емигранти селе из Италије. Ова се акција специјално осетила на Сардинији, где су емигранти путем италијанских држављана и њихових адреса успели да дођу у везу са Бечом, Берлином и Америком, односно „Хрват.[ским] Домобраном“. Са свију страна предузета је акција противу повратка емиграната у земљу, јер се на овај начин руши организација и вера у успех организације и обећану револуцију код нас. Измишљавале су се разне вести о шиканирању повратника, итд. Ову акцију су повели истакнутији по злу усташи и они су почели са претњом и чак онима који су се већ повратили, тврдећи да „ушашка рука“ стиже свуда, па и код нас.

Код многих пробудила се она стара злочиначка крв и вера у обнову акције и сви су се запрепастили када су у место „поглавника“ видели да сам ја у могућности да дођем под заштитом итал.[ијанских] власти међу њима. Многи су почели да се размишљају а други су покушавали да дођу у везу са мном и да ме својим са-

општењима задуже за евентуални повратак и препоруке код итал.[ијанских] власти да би им се дала већа помоћ или ублажио поступак према њима итд.

Постепено увидело се, да на челу ове акције почињу да се оцртавају опаснији терористи конфинирани на југу Италије, као Бабић, Кремзир, Сингер, Бзик и други, који настају да задрже емиграцију у Италији за моменат обећавајући да је ово све пролазно и да ће ускоро „поглавник“ да буде у могућности да их позове. Надзор је у вези целе ове истраге појачан и најстрожије се пратила кореспонденција међу усташама. Ови су се довијали на све могуће конспиративне начине да заваљају траг полицији дописујући се преко италијанских грађана, па чак и виђенијих личности из свог места, што је у многومه отежало, мора се признати, италијанској полицији ову истрагу и контролу. Италијанска полиција је изашла овога пута потпуно мени у сусрет и ја сам заједно са г.[осподином] Др. Контием, а у сагласности са нашим Краљ.[евским] Посланством, наставио своја путовања на југ Италије, где сам обишао Салерно, где је конфиниран Др. Будак, Изернију у коме се месту налази Кватерник са Марићем Ивицом, као и Сицилију, где смо видели више усташа са Липара. Постепено се обруч истраге стезао око једне мање групице већ познатијих усташа по злу на челу са Бабићем Мијом, Сингером и Кремзиром.

Извршен је претрес од стране италијанских власти и извешан материјал је пао у руке полиције, док већи део налази се сакривен или уништен. Усташа нису саслушавани, јер италијанска полиција сматра да ови неће да говоре и да је чак непотребно пошто се међуремено запленило једно писмо Бабића Мија упућено Др. Павелићу преко брата служавке Др. Павелића. Ба-

бић је изабрао начин да се дописује са Др. Павелићем преко брата Анђелине Федели Ерика, који је настањен у Бретчији, где је Др. Павелић имао свој први логор. Према многим индицијама, па и овом писму, изгледа да је Бабић и раније одржавао везе са Др. Павелићем преко ове своје служавке, односно њеног брата, док итал. [ијанске] власти не желе да и ову моју опаску потврде, већ тврде да је ово први покушај Бабића Мија, који је раније био шофер Др. Павелића и његова десна крвничка рука за све злочиначке подухвате. Ово се потврђује и на тај начин, што су и други емигранти већ говорили о овом начину дописивања, а нарочито и само писмо потврђује, јер његова садржина је такве природе да се Бабић никада не би смео усудити да овако шта пише и говори о терористичком плану усташа да није био потпуно уверен у сигурност овог начина дописивања.

Најзад, ово се тумачење итал.[ијанских] власти мора примити, тим пре, што ми је г.[осподин] Др. Конти, ген.[ерални] инспектор Ј.[авне] б.[езбедности], све ово у строгом поверењу открио и показао ми је чак и писмо Бабића, које је од огромне важности, премда му је уопште забрањено да ма шта говори нами, јер писмо је таквог садржаја да је уперено и противу Италије. Наравно у званичној форми саопштено ми је, да је ухваћено писмо Бабића Мија у коме се види, да је овај наст[ој] ао од обавести Др. Павелића о намерама једне групе усташа да избегну из Италије и да се пребаце наоружани до зуба код нас и да изврше атентате на Њ.[егово] В.[исочанство] Кнеза Намесника и Господина Председника Краљ.[евске] Владе, као и друге личности, на случај да им буде угодно. Да би спровели ову акцију очекивали су најављени новац из Америке, јер им је отуда обећано 20.000 лира као прва помоћ, док су остали но-

вац рачунали да ће наћи код извесних Јевреја у земљи, на случај да им буде потребно.

Одмах је ухапшен Бабић као и сви други о којима је Бабић говорио у писму. Бабић је саопштио Др. Павелићу у овом писму, како је са овом акцијом упознао Кремзира, који је конфиниран са њим, Бзика Мија, Сингера Владу, Буторца Јосипа, Славу Томљановића, па су сви ови одмах ухапшени. Даљом истрагом се утврдила веза и са осталима па су хапшења проширена и у првом моменту је ухапшено 10 усташа, док сам ја тражио на основу једног писма Певца Јосипа да се ухапси и Кватерник заједно са Марићем Иваном, па да се и на њих продужи ова важна истрага надајући се да ће бити и овди каквог згодног момента или индиције. Италијанске власти тврде, да нису могли ништа сумњивог наћи код ове двојице већ једино из истраге излази, да је Певец Јосип требао да обавести о свему Кватерника и да га приволи на ову акцију, јер до сада, према тврђењу итал. [ијанских] власти, Кватерник није желео да ступа у никакву писмену везу са Бабићем. Певец да би дошао у везу замолио је италијанске власти да му одобре саста-нак са Кватерником, који му је одбијен, па је у следству откривене организације и ухапшен.

Треба напоменути, да је Певец Јосип у своје време затражио повратак у земљу, па сам ја ту скоро замолио Министарство да се овоме не одобрава повратак, јер је ухваћен у преписци са Др. Јелићем у Берлину. Исто тако ових се дана припремао и Немец Мартин, који је такође ухапшен, да затражи као и Певец повратак у земљу у циљу да се нађу овој групи усташа приликом њиховог терористичког рада и припремане акције.

На путу за Београд зауставио сам се у Пизу код Др. Контиа, ген.[ералног] инспектора Ј.[авне] б.[ез-

бедности], и овај ми је показао писмо Бабића у препису, тврдећи да се оригинал налази у Министарству унутр. [ашњих] послова. Према садржају изгледа ми да није ништа изостављено. Дао сам реч Др. Контиу да са садржајем нећу никога упознавати већ ћу задржати за своју оријентацију.

У том најважнијем писму Бабић говори у главним линијама о своме плану за упад у земљу. Он се прво на неколико страница упушта у политичке догађаје и да је за сада немогуће из Италије радити а да се мора помишљати на брзу акцију јер прети распад емиграције. Италији није за сада у рачуну да помаже емиграцију и Бабић сматра да се помоћ мора тражити брзо на другој страни и да се акција мора пренети у саму земљу. Он налази, да би било апсолутно потребно извршити чим пре атентате на В.[исочанство] Кнеза Намесника, Господина Председника Краљ.[евске] Владе, па и на друге личности, јер Бабић сматра да ће се на овај начин изазвати код нас револуционарно стање и да ће се на овај начин утицати на промену политичког курса код нас и тада ће се опет моћи рачунати на јачу помоћ Италије, која је у сваком случају апсолутно потребна. После дужег размишљања и последњих политичких догађаја, каже Бабић, он се одлучио да се стави са Сингером Владом, који је већ упознат са овом акцијом, на челу једне групе усташа од десеторице одлучних терориста, и да се у две групе пребаце код нас наоружани до зуба или пак, у колико се не могу наоружати то би учинили одмах по прелазу код нас. За ову акцију Бабић се обратио за новац у Ј.[ужној] и С.[еверној] Америци код онам.[ошњих] организација „Хрват.[ски] Домобрана“, па је добио повољан извештај да ће се сакупити сума од 20.000 лира која се сада очекује од итал.[ијанских] вла-

сти, пошто су сви ови конспиратори позатварани. Бабић пише Павелићу, како настаје да дође у везу са Антуном Годином како би му овај спремио фалсификована документа – одобрења за куповину оружја у Италији и сва друга потребна документа. Види се према овоме, да је Година опасан фалсификатор и да је он за овакве ствари служио емигрантима.

Врло је важан део писма у коме Бабић пише о неком свештенику из Сења, који се сада налази у Риму, како је овај упућен из Загреба да ступи у везу са терористима, односно са Сингером Владом и да овоме буде посредник са земљом и њиховим људима у земљи. Бабић каже, да према вестима терористе Славе Томљановића, који стоји у вези са овим свештеником, кућа овога је у Сењу приликом онам.[ошњих] догађаја изрешетана са 17 метака.

Настао сам да ово лице идентификујем и за сада изгледа да је ово лице идентично са ђаком Св. Јеронима Јосипом МОЈАТОМ, из Сења, па су итал.[ијанске] власти предузеле све потребне мере да се ове сумње извиде и установи тачан идентитет овог лица, које треба да буде курир између усташа и земље. Из Бабића писма се види, како свештеник у питању извештава Сингера о пријему Господина Председника у Риму и како га је срце болело када је видео ово приближавање Италије.

Ово је писмо упућено Др. Павелићу 2. јануара т.[екуће] г.[одине], када је донета дефинитивна одлука ове групе усташа за обнову акције и извршење њиховог пакленог плана. Из писма се не види, да је Бабић тражио одобрење, већ да је само хтео да са овим упозна Др. Павелића и да одмах затим приступи са осталима извођењу своје паклене замисли. Писмо је ухваћено на време и није уручено, а и многи други знаци, што би

било дуго излагати, оријентисали су истрагу у позитивном правцу и до сада су ухапшени следећи емигранти: Бабић Мијо, Сингер Владо, Кремзир Љубомир, Кватерник Еуген, Певец Јосип, Немец Мартин, Томљановић Славо, Бобан Рафаел, Пејковић Анте, Бзик Мијо и Буторац Стјепан. Сви су ови познати са својим терористичким радом противу нас и заузимали су у организацији усташа водећа места. Како сам већ напоменуо итал. [ијанске] власти желе још ових дана да пусте на слободу Кватерника и Шарића, јер према њиховом уверавању противу ових нема отежавајућег материјала, док остали ОСТАЈУ ЗА УВЕК У ЗАТВОРУ, према уверавању г.[осподина] Др. Контиа, ген.[ералног] инспектора, сем ако се не усвоји његов писмени предлог од стране итал. [ијанског] Министарства иностраних послова, а тај је, да се сви похапшени упуте у колоније, Абисинију, у који концентрациони логор, јер су са овим актом показали да су опасни и по италијанске интересе. Настао сам да се Кватерник и Шарић задрже у затвору до мог повратка из Београда, премда Кватерник штрајкује глађу.

Ова је одлука диктована и истрагом, која је показала, да су они чак помишљали да изврше и друга недеља у Италији, како би само узнемирили светску јавност, јер се у једном писму Бзика Мија, односно које је нађено код њега, јасно види, „да се мора прекинути са овом жалосном ситуацијом, па макар гостопримљива земља мало претрпела штете“.

Једно друго писмо упућено од емиграната Стипе Ђузела и Франа Бусића Јосипу Скеви, који је конфиниран на Сардинији, указује да су емигранти противу Др. Мачека и да ће њега постићи такође усташка освета.

Сингер јавља, да је адреса Перчевића за сада преко неког Јураја Бросичевића, Беч VII. Бицирк, па да

му се треба на ову адресу до даљег наређења писати. Види се, да и Перчевић има везе са овом акцијом, премда за сада није пао никакав компромитујући материјал противу овога али се такође види да усташа уништавају сва писма, па је тек један део похванат.

Ухваћено је и једно писмо писано под 15. X. 1937. из Загреба на адресу Бабића Мије, као да му брат пише, па се у овом писму саветује да никако не дозволи емигрантима да се враћају, јер су они бедници већ створили својим повратком утисак код народа да се акција усташа као неуспела ликвидира, што се никако не сме дозволити. Ово лице тражи обавештења од Бабића о Станку Храниловићу, јер његову мајку и сестру често посећује, па ће се лако пронаћи овај „Жаповац“ како сам себе потписује.

Преко италијанског грађанина Анђела НОБЕЛИЈА, у Кампобасу, долазила је преписка за Винка Крзнарића, па се у једном писму Владе Сингера датираног од 13. I. 38. види, како је Сингер примио вести из земље од заједничког пријатеља Др. БУЋА, који им поручује, да пријатељи из Рима и Беча моле да се емигранти не враћају, јер ће то бити страشان ударац за организацију, јер би народ у овом акту видео пропаст њихове „ствари“ и свака акција из иностранства би била узалудна. Затим Сингер говори о светској ситуацији и верује у скорашње светске заплете у којима би Србија сигурно била противу Италије, па би се Хрвати дигли на оружје. Затим Сингер саветује, да емигранти у својим писмима не треба да нападају Италију, већ да треба говорити више о повратницима као о издајницима. Ово је писмо потписао такође и Томичић Стипе, који потврђује његове инструкције. Томичић је познат као „Дабиша“, главни заповедник ранијих логора, па се тако и потписује.

Напомињем, да сам у најстрожијем поверењу сазнао од г.[осподина] Др. Контиа приликом мога проласка кроз Пизу, да је главна архива Сингера код пароха у Таурианови, где је био Сингер конфиниран, па ће он наст[ој]ати преко црквених власти да се до ове некако дође, ако већ није уништена. Види се и по овом, каже Конти, да су емигранти хватали везе са извесним свећеницима под изговором борбе Срба противу католичанства, па је овај у Таурианови служио Сингеру за везу између емиграната и пријем поште. Истрага се на овом пољу наставља, само итал.[ијанске] власти са овим из познатих разлога не желе да се ми упознајемо, јер се плаше већег аларма.

Види се, да се и Гаврановић Мијо из Немачке почиње активније да истачиње у акцији усташа, па и овај у писму од 11. I. 38. упућеном емигрантима преко емигранта Дане Симића, који се налази конфиниран на Сардинији, препоручује емигрантима стрпљење и да се не враћају никако у земљу. Он тврди, како су повратници мучени и да им се не даје да раде, већ су конфинирани, па им је свакако боље да се за моменат претрпе у Италији, где су бар помагати, јер ће иначе пасти на терет својих сиромашних родитеља. Он тражи од емиграната да му се пошта за земљу шаље и да ће се он за даље добацивање већ побринуту. У истом писму пише, како је неки Носић Франо отпутовао за земљу, па ће се повратити априла у Немачку и да ће му о свему причати – што другим речима значи да је овај, који се већ води код нас у евиденцији, курир и повереник емиграната из Немачке.

Сазнајем, да се Марушић упутио за Немачку и да је дао своју адресу преко Мије Гаврановића Алтенбург – Тур Постфах 19-3 Немачка.

Са предњим част ми је упознати, с молбом на знање.

Делегат.

Прилог 3.

Писмо Владете Милићевића Милану Стојадиновићу

Рим, 14. III. 1938. г.[одине]

Господину
Г.[осподи]ну. Др. Милану СТОЈАДИНОВИЋУ,
Председнику Краљ. Владе и Министру иностраних по-
слова.

БЕОГРАД.

Много уважени Господине Председниче,
Част ми је обавестити Вас да сам по примљеним
инструкцијама поступио и на један врло тактичан на-
чин дошао сам у везу са Др. Милом Будаком и са њим
сам се састао 10. о.[вог] м.[есеца] и остао у дужем раз-
говору.

У почетку разговора саопштио сам му да су не-
ка лица, вероватно његови пријатељи, заинтересовали
Господина Председника, и да сам приликом мога по-
следњег боравка у Београду био до Вас и да смо о њему
такође разговарали. Био је врло пријатно изненађен и
захвалио се на интересовању и убрзо знао сам га тако
загрејати, да је био према мени још у току овог првог
састанка доста отворен. Сматрао сам да је ово најзгод-
нији начин јер бар неће моћи никада рећи да смо ми

учинили прве кораке, већ да је ово ипак дошло по једној интервенцији мање-више са његове стране.

Др. Будак је зажалио отворено да је морао остати у емиграцији, јер да је био присиљен услед своје личне безбедности, па ми је излагао његов случај, који Вам је, Господине Председниче, уосталом већ познат. Није крио од мене да за припремање атентата на Блаженопочившег Краља није ништа знао а нити сумњао, већ је у последњем моменту телефонски опозван из Берлина и једва је имао времена да се склони у Италију. У току разговора, што сам приметио, избегавао је да уопште говори о Блаженопочившем Краљу и давао је утисак да он осуђује атентаторске акције, па је додао да ће атентати од појединаца бити увек употребљивани у политици, док држава не сме са оваквим средствима да се служи, јер то је дозвољено само дешператерима. Нисам ни сам хтео да улазим у овај капитал, који је врло осетљив, тим пре, што и сам Др. Будак сноси бар моралну одговорност, када би се ово питање отворено постављало.

Дошао је моменат у току нашег разговора када је Др. Будак сам изјавио, да је у емиграцији стекао искуство, које ће му у политици послужити, а то је, да је наша снага у слози у једној држави, о чијем се уређењу у даном моменту може говорити, само он верује, да је то за сада незгодно све док млади Краљ не одрасте. У Загребу, каже Др. Будак, настао је хаос и не зна шта се све онамо збива, јер види редове политичара ускочене и пред неким цепањима и разилажењима. Он сматра Др. Мачека у многим кривим због свог споразума са У.[друженом] О.[позицијом], који није био ни најмање политички цуг, већ само дешператорски, јер по политичким правилима он је требао или да склопи уговор са Краљ.[евском] Владом или да остане увек на истој

опозиционој линији, у току преговарања, односно у политичком тактизирању, које му је до сада донело доста успеха. Овако је Др. Мачек дошао у једну врло тешку ситуацију и политичке последице за сада се не могу видети. Др. Будак жали да по овом питању није обавештен и да не може са мношвом да разговара са једним бољим познавањем ствари, јер и он очекује да буде о ситуацији у Загребу детаљније обавештен, па је ту скоро требао да се састане са једним својим рођаком ВЕРНЕРОМ Ивановом, који је допутовао у Салерно, али је одмах у почетку састанка био примећен од итал.[ијанске] полиције и испраћен до наше границе. Др. Будак моли да се о овом човеку ништа од наше полиције не смета, јер и онај је имао мисију да га наговори на повратак у земљу од неких његових пријатеља. Баш с обзиром на мисију Вернера, која ми је била позната, Др. Будак је прихватио и мој изговор да сам дошао до њега, јер верује да су његови пријатељи посредовали.

Др. Будак дивио се вама, Господине Председниче, и признаје Ваше велике дипломатске успехе, специјално на успостављању везе са Италијом, који је успех задао ударац акцији емиграната из Италије и ова се не може обновити, већ на свом издисају прави очајничке напоре да се одржи у животу уз помоћ ма кога и ма које државе, што ће бити све узалуд. Или треба причекати коју годину и други који згодан моменат, јер Италија и надаље притајено сања на Далмацију и закорачење на Балкан. Баш ови снови Италије треба да пробуде хрватски народ, који је на првом месту угрожен од Рима, па да уреди своја интерна питања са Београдом, како би се сложено могли супроставити интенцијама Рима. Изгледа да је рад емиграције и њене везе са Италијом дало Др. Будаку доста паметних политичких искустава, тако, да

га је овај живот у емиграцији нагнао да буде за заједничке границе и да више не сања, као Др. Павелић, о „независној Хрватској држави“.

Били би дуго излагати ток нашег вишечасовног разговора, који је најзад довео до отворене изјаве Др. Будака, ДА МОГУ ВАМА, ГОСПОДИНЕ ПРЕДСЕДНИЧЕ, ПОРУЧИТИ ДА ЋЕ СЕ ДР. БУДАК ПОВРАТИТИ У ЗЕМЉУ ЗА КОЈИ МЕСЕЦ, ЧИМ БУДЕ УРЕДИО СВОЈЕ ПРИВАТНЕ СТВАРИ, КАО И КАД СВОЈИХ ПРИЈАТЕЉА И ЗАГРЕБЧАНА БУДЕ НАШАО ЗГОДАН МОМЕНАТ. Он мисли да ће то бити кроз три-четири најдаље месеца. Наиме, Др. Будак новчано је упропашћен и његово имање и канцеларија – све уништено, па је приморан да размисли и уреди некако своје ствари да би могао бар у првом моменту да се снађе са својом фамилијом по доласку у Загреб. Он ће кроз месец-два позвати код себе у Салерно свога синовца лекара Др. Мила Будака, који је загреб.[ачки] лекар, па моли да му не правимо никакве тешкоће, јер са њим мора да уреди сва материјална питања и да баци потребан мост ка Загребу за свој повратак.

Наравно, он моли да ова његова одлука и порука о повратку остане потпуно међу нама у тајности, јер му је и сада непријатно да се по загребачким кафанама говори о његовом повратку и дају разни коментари, па би се могао још у самом почетку да онемогући, па и његов повратак разорним радом појединих екстремних елемената, којима можда не би овај повратак пријао.

Др. Будак ових дана издаје у издању загребачке: „Хрватске Матице“ своју књигу „ОГЊИШТЕ“, која по његовом тврђењу није ни најмање политичка, па моли да Вас, Господине Председниче, замолим за интервенцију да се ова књига не забрањује, јер Др. Будак сматра

да са овом књигом постепено припрема свој повратак, а затим мислим да одавде очекује мало новца. Он сада припрема једну другу књигу „Распеће“, за коју такође тврди да није ни најмање политичка, која би пак изашла на његовом повратку у земљу.

Др. Будак има сина Звонимира-Звонка у Сев. Америци – Јунгстовну – ОХИУ, где је до сада помагао у раду онам.[ошњим] емигрантима на издавању новима и билтена. Овај се обратио нашем Краљ.[евском] Посланству за пасош и до сада није добио одговор. Сада Др. Будак је одлучио да му пише, да се постепено извлачи из реда емиграната и да се припреми за пут у Европу, а затим ће га довести са собом у Домовину, па моли Вас,, да наредите да се по његовој молби за пасош за сада не доноси никаква одлука, т.ј. да му се за сада ништа не саопштава, већ да решење овог предмета сачека извесно време, односно одлуку Др. Будака о дану повратка.

На овај начин задао би се ударац и организацији у Сев.[ерној] и Јуж.[ној] Америци, где је Звонко Будак играо заједно са Дошеном, Валентом, Фрајзманом и др.[угим], главну улогу.

Сам повратак Др. Будака, кога сви сматрају као помоћника Др. Павелића и шефа емиграције, означава слом и саме идеје, и верујем да би у многим његово искуство у иностранству опаметило поједине загрејане главе. По његовом повратку емиграција би се срушила, како у Европи, тако и у Америци, па би се сви морали враћати и помишљати на нов и лојалан живот грађанина Југославије.

Др. Будак је такође дошао до горког закључка, да је стварно штета да се јадни емигранти остављају и даље да труну као конфинирци и да се прогањају и служе дешператрским циљевима или рачунима једних или

других, па хвали Вашу мудру одлуку да се ови враћају у земљу, где ће и сама околина повољно дејствовати на њих, а затим ту је и власт да будно мотри над њима, јер ови ће увек бити опаснији из иностранства, где ће послужити циљевима непријатеља државе. Само и он верује, као уосталом и ја, а што сам се могао у последње време и уверити, да ће многи у име Др. Павелића задржавати емигранте и даље у емиграцији обећавајући акцију и под претњом усташке освете. Ту он, нажалост, не може за сада ништа да учини, премда је вољан да у општем интересу помогне нашу племениту акцију. Када се поврати он ће већ тада настати да повраћа оне који су још под упливом преосталих вођа-емиграната ала Перчевић, Др. Јелић, Дошен и др.[угих], јер Павелић ће бити онемогућен у ма каквој акцији све док Италији буде у интересу.

Нисам још могао да закључим али ми је било чудно и карактеристично, да је Др. Будак увек избегавао да говори о Др. Павелићу и чак је наглашавао у многим приликама на извесним питањима размимоилажења, у осуди атентата, рада са Италијом итд. Наравно, да верујем да Др. Будак неће отворено иступати у самом почетку, бар пред јавношћу, противу Др. Павелића из политичких разлога и тактизирања, а нарочито док се не поврати у земљу и не осмотри ситуацију и свој положај, јер ми изгледа да се интересује и за изборе за Народну скупштину.

Овај наш дуг разговор завршили смо у потпуно пријатељском тону и са молбом са Др. Будака стране, да Вам, Господине Председниче, са његове стране испоручим дубоку захвалност на интересовању као и његово дивљење за Вашу личност, што овом приликом чиним. Др. Будак ме је нарочито замолио, да га чешће

обилазим без претходног питања, а нарочито да свакако дођем код њега почетком маја, када жели да са мном дуже разговара о многим стварима. Обећао сам му да ћу навраћати и одржавати везе са њим тражећи од њега искреност и да ме не обрука или демантује, што ме уверавао у више прилика да ће знати ценити пружену руку. Договорено је између нас, да се о овом састанку ником не саопштава, док итал.[ијанским] властима рећићемо да се наши разговори настављају и да за сада никаква одлука није донета. Др. Будака ми је рекао да ће ових дана поставити питање да у Италији не жели више да остане и затражиће од њих пасош за иностранство, који наравно неће добити, па ће се тобоже под овим утиском и одбијањем одлучити на повратак. Уноси мало тактике, која је најзад мало и разумљива, када се знају све друге околности.

Да резимирам у неколико речи извесне молбе Др. Будака, којима се треба изаћи у сусрет, на случај да се жели наставити са њим веза и разговори:

1. Да се остави на миру ВЕРНЕР Иван, трговац из Загреба, који је долазио у Салерно код Др. Будака;

2. Да се не смета излагање књиге Др. М. Будака: „Огњиште“ – у издању „Хрв.[атске] Матице“;

3. Да се не забрањује долазак нећаку Др. Будака, који се такође зове Др. Миле Будака, лекар из Загреба, који ће бити позван да овамо дође, наравно, ово не треба да загреб.[ачка] полиција зна, већ на случај да буде Министар.[ство] унутр.[ашњих] послова упитано. Док би ја требао да дам сагласност итал.[ијанским] властима да се овај пусти код Др. Будака на разговор;

и 4. да се за сада не решава молба за пасош си-на Др. Будака, која је предана нашем Посланству у Вашингтону, или коме од Консулата, што не знам тачно.

Надам се, много уважени Господине Председниче, да сам и овом приликом оправдао ваше указано поверење, и било би ми потребно да ми преко Господина Помоћника издате даља потребна наређења или инструкции, или Вашу сагласност да наставим са овим радом, на случај да немате никаквих допуна у инструкцијама.

Истовремено, слободан сам обавестити Вас, Господине Председниче, да сам приволео на повратак и двојицу интелектуалаца из ове организације и то: Јосипа Миљковића, бив.[шег] секретара „Врховног старешинства Хрватског домобрана“, као и студента Тихомира Врљића, која су оба двојица поднели молбе пре неколико дана, само моје Министарство још није донело одлуку на овим молбама, јер случај Миљковића је интересантан, с обзиром да је овај играо важну улогу у организацији. Овај би нам био важан а и у многим би покренуо наставак парања ове организације и утицао би на све, па и водеће личности. Наравно, да бих се ја већ постарао да ове добро обавежем пре повратка, тако, да би нам само могли послужити у наше интересе и били од користи земљи, наравно, да би њихов доцнији рад зависио и од колега, који би имали са овима везе.

Карактеристична је борба, која се појавила после повратка емиграције, између мачековаца и франковаца, или боље рећи притајених екстремних елемената Др. Павелића. Ова се борба нарочито констатује у манифесту „Хрватског Домобрана“ у коме се осуђује Др. Мачек, Кошутић и др., па се омладина позива да обрачуна са овим велеиздајницима, а такође и из једног летка: „Повратак емиграната“, који се растура по Хрватској и Загребу, а у коме се напада повраћај емиграната и рад Др. Мачека са овима, као и моја маленкост.

Емигранти-повратници су збацили маску закулисаног рада „усташке организације“ и све тајне организације изнели су пред суд хрватске јавности – овај прљави веш је засмрдео и Павелићевци кроз овај летак, као и друге, покушавају да се перу и обарају се на Др. Мачека. Борба је карактеристична и исход свакако да ће бити од користи, јер се руше сви лажни идеали и државна политика може само да триунфује.

И ову прилику користим да Вас, много уважени Господине Председниче, уверим о свом најдубљем поштовању и оданости.

Ваш

(Влад. Милићевић)

Делегат Министарства унутр.[ашњих] послова.

Прилог 4.

Писмо Владете Милићевића Милану Стојадиновићу

Рим, 25. III. 1938. г.[одине]

Господину

Г.[осподи]ну Др. Милану СТОЈАДИНОВИЋУ,
Председнику Министарског Савета, Министру иностраних послова

Београд

Много уважени Господине Председниче,

Користим прилику пута Господина Посланика и

слободан сам да Вас обавестим да се питање повратка Др. Будака развија по већ утврђеном плану, па је овај већ писмено затражио дозволу од итал.[ијанских] власти да му се омогући одлазак из Италије наводећи да жели да путује у Америку. Наравно, да сам ја ствар одмах уредио са г.[осподином] Др. Контием, ген.[ералним] инспектором Ј.[авне] б.[езбедности], који му је дао писмени одговор, то што Др. Будак и жели, да му се не може издати пасош за излазак из Италије, а нити допустити напуштање Италије, па га упућују на Краљ.[евско] Посланство.

Др. Будак је такође затражио од итал.[ијанских] власти да се не праве сметње његовом синовцу Др. Мили Будаку, лекару из Загреба, за долазак у Салерно, јер да жели са овим да разговара о својим приватним стварима. Ово питање зависи од Ваших инструкција. Па је одговор резервисан за касније, у очекивању Ваших наређења.

Међувремено сам испитао ствари у погледу односа између Др. Будака и Др. Павелића и утврдио сам са много индиција, да су односи још од раније охладнели и да др. Будак не дозвољава терористичку акцију и разилазио се са Др. Павелићем на више тачака, па су се и њихове жене још док су били заједно у Торину посвађале. Наравно, да Др. Будак као политичар не жели нимало да открије све ово, бар у прво време, па ће покушати да ово затаји и на повратку у Загреб, јер би га другачије много онемогућавали у његовим првим корацима. Није искључено да ће овај покушати да затражи од итал.[ијанских] власти дозволу да се састане са Др. Павелићем, како би имао и потребну платформу за повратак, а најзад и да се опросте, па бих требао знати које држање у овом погледу, јер од мене зависи, да ли ћу

ја да затворим своје очи пред овим, пошто у противном итал.[ијанске] власти неће дозволити састанке.

Достављајући предње, са изјавом моје дубоке оданости, част ми је умолити Вас, много уважени Господине Претседниче, да ми изволите по предњем изда-ти потребне инструкције по Господину Посланику, како бих се имао држати и равњати у својој даљој акцији по овом питању. Исто тако и по другим питањима у коли-ко имате да допуните раније инструкције, јер прилике после аншлуса мењају и расположење код осталих еми-граната, јер виде да је у јединственим границама једини прави пут Хрватске, па им пролази сада воља за незави-сност пред великом Немачком.

Ваш дубоко одани

(Владета Милићевић)

Прилог 5.

Писмо Милана Стојадиновића Владети Милићеви-ћу

Београд, 22. априла 1938.

Господин
В.[ладета] Милићевић
Делегат Министарства унутрашњих послова
Рим

Господине инспекторе,

У своје време примио сам Ваше писмо од 14.

марта. Замолио сам Г.[осподина] Министра Христића, да Вам одговори на разна питања која сте тамо били поставили. Свакако мислим да разговоре са г.[осподином] др. Милом Будаком треба да продужите. О томе обавестићете и Ваше Министарство.

Са поздравом,

(Др МС)

Прилог 6.

Писмо Владете Милићевића Милану Стојадиновићу

Рим, 27. IV. 1938. год.[ине]

Господину

Гну Др. Милану СТОЈАДИНОВИЋУ, Председнику Министарског Савета, Министру иностраних послова

БЕОГРАД

Много уважени Господине Претседниче,

Слободан сам потврдити пријем Вашег цењеног писма и најдубље се захвалим на указаном ми поверењу, које ћу наст[ој]ати да и даље у потпуности и до краја оправдам. Истовремено сматрам за потребно да Вас, Господине Претседничке, обавестим да сам 23. о.[овог] м.[есеца], а на пролазу кроз Салерно где се налази конфиниран Др. М. Будак, имао са овим, а по његовој израженој жељи, вишечасовни разговор, који се кретао у потпуно пријатељском тону, јер се овај све више трудио да нас увери о својој лојалности и жељи да се чим пре

поврати.

О овоме разговору по Вашој жељи, израженој по Господину Посланику, ја сам о свему обавестио своје Министарство у Стр.[ого] пов.[ерљивом] извештају за Господина Министра. Наравно, не наводећи у овим извештајима разлоге и како је дошло до ових састанака, као ни да сам обећао повратак по налогу са Ваше стране, јер то сам оставио Вама да ово питање решите са Господином Министром. Ово сам учинио нарочито зато да се по овом питању не дискутује међу чиновницима и да све дође онако како треба изненадно и у строгом поверењу.

Господин Посланик на повратку из Београда саопштио ми је Ваше инструкције којих се придржавам, међутим, Др. Будак инсистира и моли да му се свакако омогући састанак са његовим синовцем Др. М. Будак-ом, лекаром из Загреба, који је чак најавио свој долазак на велики петак, па је изненада одложио за наредне дане. Италијанске власти су одобриле овај састанак с обзиром да се ради о синовцу и да овај жели разговарати о материјалним питањима и другим чисто фамилијарним. Наравно, итал.[ијанске] власти су и мене са овим упознале усмено и кажу ми да они не виде разлог забране ако већ није наша полиција, која зна преко мене о циљу доласка Др. Будака у Италију, изда овоме пасош и визу за Италију. На случај да ми не будемо желели да до овог састанка дође, тада сам умољен да скренем пажњу нашим надлежним да му не дају визу за Италију, у коме случају итал.[ијанска] полиција ће онемогућити овај састанак. Међутим, као што напред рекох, др. Будак тако-рећи преклиње да му се омогући разговор са синовцем, па чак пристаје да овом разговору присуствујем само не итал.[ијанска] полиција, јер он даје као разлог да са

синовцем мора да уреди чисто материјалне ствари, јер не жели да на повратку у Загреб падне са породицом на улицу или у хотел, јер нема овамо стана,

Иначе Др. Будак ме је овога пута уверавао да је ОДЛУЧАН у својој одлуци да се поврати у земљу чим пре и то намерава да крене између 15. јуна и 15. јула, што зависи од његовог синовца, који треба да му припреми стан и да уреди друга материјална питања. У сваком случају наст[ој]аће чим пре да се поврати и договорено је да ми ипак достави молбу за пасош за повратак и да га ја до границе допратим, јер више воли да нуде са пријатељем у друштву него ли са итал.[ијанском] полицијом (премда ће бити у сенци и итал[ијанска] полиција).

Др. Будак је разговарао овог пута са мном о многим стварима са једним тоном искренијим и верујем да ће овај тон бити све топлији у колико се приближава дан остварења његове одлуке. Раније смо се видели пре великих догађаја а сада ми отворено изјављује своје дивљење за Вашу мудру политику и признаје Ваше квалитете једног народног Вође, па је уверен да ће се ускоро наћи пут потпуном сређивању наших унутрашњих прилика, јер он сад најбоље увиђа да је свима нама потребна једна јака и моћна Југославија. Он каже да ће у многим утицати на Др. Мачека и своје пријатеље јер је врло богат са својим искуствима из страшних дана емиграције, па ће се можда једнога дана, ко остаје жив, и писати о овим стварима, које су несумњиво историјске вредности. Овог пута наглашавао је у једно мало појачаном тону своје разилажење са Др. Павелићем, премда ја нисам намерно хтео ово питање да дирам. Он уопште не тражи састанак са Др. Павелићем и видим да не покушава да са овим дође у писмену ве-

зу путем итал.[ијанских] власти, како то многи други покушавају. Ипак верујем да на повратку у земљу из тактичких разлога и због пријатеља неће смети да се у првим моментима изјасни против Др. Павелића, већ ће ћутати и постепено радити у другом правцу. Он ми сам наглашава да ће све учинити да се и емиграција у Америци чим пре растури, у колико и његов повратак неби овом допринео, јер увиђа лудост ма каквог рада из иностранства у оваквим приликама. Такође ми је изразио задовољство да је растурен „црно-жути“ бечки центар са Перчевићем на челу и каже да би било добро када би се са овим упознала и наша јавност, у колико буде било документације да су сви ови из Беча радили на „хрватској ствари“ у духу легитимизма а не неког тобожњег ослобођења Хрватске.

Др. Будак ми је много ствари потврдио, које сам ја већ знао, а којима сам јавио свом Министарству, да ми даје податке за Миљковића Јосипа, секретара „Хрватског домобрана“, који ме моли за повратак, а кога би свакако требао повратити чим пре, када инсистира, јер повратком ове двојице убрзали би распад емиграције у целом свету јер сви разлози отпадају и пропадају све наде на обнови усташке акције. Син Др. Будака повратиће се одмах по повратку оца, па ће и ово одјекнути међу емигрантима у Америци.

На растанку Др. Будак ме је умолио да га и другом приликом видим и да свакако не заборавим да Вас најтоплије поздравим и да Вам се у његово име најдубље захвалим на свему. Ово ми је и неколико махова понављао, а мене је молио да га не заборавим доцније и у Загребу, већ да будем мост за његове везе са Београдом.

С најдубљим поштовањем Ваш одани

(Владета Милићевић)

Прилог 7.

Писмо Владете Милићевића Милану Стојадиновићу

Господину

Г[осподи]ну. Др. Милану СТОЈАДИНОВИЋУ, Претседнику Министарског Савета, Министру иностраних послова.

БЕОГРАД.

Рим, 17. V. 1938. год.[ине]

Много уважени Господине Председниче,

У вези мог последњег писма слободан сам да Вам у истом предмету саопштим извесне нове момен-те, који уосталом ништа не мењају, већ само допуњују моју акцију у овом правцу.

Наиме, ствар је толико сазрела, да је Др. Буда-к сматрао за потребно да своју одлуку о повратку у зе-мљу саопшти и итал.[ијанским] властима, које мање-више нису ипак тачно знале о резултату наших разго-вора, већ су само наслућивале али се нису надале ипак овако брзој одлуци Др Будака. На тражење Др. Будака итал.[ијанске] власти су допратиле Др. Будака у Рим 13. о.[вог] м.[есеца] и овај је саопштио, да је донео чврсту одлуку да се поврати у земљу, јер су сви разлози, ко-ји су га удаљавали из Домовине, престали и он данас више није „сепаратиста“ и не жели више да се бори за „слободну Хрватску“, јер га је петогодишње искуство у емиграцији учврстило у идеји, да је права и једина солуција хрватског питања само у јединственим грани-

цама данашње Југославије. Остала интерна питања решаваћемо сами без посредства иностранства, како каже Др. Будак. У току разговора са итал.[ијанским] властима Др. Будак се у више махова изражавао јединствено о Вашој мудрој политици и тврдио је да ћете Ви наћи најбољи пут да се среде све наше унутарње ствари, па и хрватско питање. Италијанске власти су настајале да од Др. Будака сазнаду и остала његова гледишта, али се овај, колико сам констатовао, држао доста резервисано сматрајући да су то наше унутрашње ствари.

Др Конти, ген.[ерални] инспектор Ј.[авне] б.[езбедности], запитао је Др. Будака да ли треба шта рећи Павелићу, када га буде видео, а на ово је Др. Будак одговорио: да ради како жели, јер он неће питати Др. Павелића за савет у свом крупном кораку, који је у његовој свести потпуно сазрео, док га са Др. Павелићем деле пет година проведених у емиграцији, јер не жели да сноси пред историјом одговорност за почињене грешке, а у којима није могао имати ни трун одговорности пошто никада није био запитан, већ је Павелић радио на своју руку.

Ово је било доста да се разуме онај неслућени расцеп између ове двојице.

Ипак договорено је, да се Др. Павелићу саопшти, колико ради утиска и потребног ефекта, али тек када буде Др. Будак у Загребу, како Павелић не би покушао да преко пријатеља, у колико их још има, поквари ефекат повратка Др. Будака и створи му тежу ситуацију у Загребу. Др. Будак, колико видим, неће у првом моменту отворено иступати противу Др. Павелића, ради саме тактике, али ће зато сваким својим гестом, сваком својом паролом и горким искуством из емиграције, уносити нови дух, најавити борбу противу сепаратизма и

радити на растурању емиграције, чији је циљ промашен. Он ми је дао дозволу да могу пропагирати међу емигрантима и са његовим повратком, што за сада не желим да не бих алармирао и унапред компромитовао онај главни ефекат, тим пре, што ја и својом акцијом напредујем у ликвидацији овог крупног питања и сваки даном наносим тактично нови ударац емиграцији рушећи њихове основе за обнову акције.

Молио сам своје Министарство, да се чим пре одобри повратак секретару (тајнику) организације „Хрватског Домобрана“ Јосипу МИЉКОВИЋУ, који је био секретар Павелића и његове организације, па и Др. Будака моли за овога, јер овај није умешан у атентате, као ни у терористичку акцију, а његов би повратак одјекнуо у самом „Хрватском Домобрану“ у С.[еверној] и Ј.[ужној] Америци, као и међу емигрантима у Европи, док ја сам овога придобио потпуно за себе и у потпуности ћу га обавезати и многим другим стварима, чим се буде повратак одобрио. Он уосталом пристаје, да се писмено обавезе да на повратку пристаје да одговара на суду за сваки терористички акт, ако би се доказало да је исти учинио или да је овај извршен по његовом наговору или савету. Ово је доста да се скине свака одговорност у доношењу наше одлуке о повратку. Повраћај Др. Будака и Миљковића изазвао би онај тражени ефекат у растурању емиграције и са ова два ударца нанесен би био дефинитиван ударац и у земљи и у иностранству, свакој сепаратистичкој идеји. Ово би били примерци да се решење „хрватског питања“ не може више тражити по иностранству.

Одјек одлуке Др. Будака изазвао је дубок утисак и на итал.[ијанске] власти, како у Министарству унутр.[њих] послова – ген.[ерални] директор Бокини, тако и

у Министарству иностраних послова преко референта за ова питања грофа Видоа, помоћника Витетиа. Сви су примили са симпатијама изјаву Др. Будака и коментаришу, да је са повратком Др. Будака задан смртан ударац емиграцији и да Павелић неће више моћи да настави са својом акцијом, а нити његови људи. Видим, Господине Председниче, да се итал.[ијанске] власти радују овом повратку а специјално зато, јер мисле да ће повраћај Др. Будака допринети и на промену Мачекове акције, која је данас, како је они посматрају, противу Рима и у знаку „демократског-народног фронта“. Они верују да ће сређивање емигрантског питања, као и повраћај Др. Будака, у многим допринети и пријатељској политици Београда – Рима, па настају у последње време да искрено помогну растурање емиграције.

И у опхођењу и пажњама итал.[ијанске] власти према мени и подршкама у мојој акцији видим горе наведене знаке. Ових дана на предлог ит.[алијанског] Министра иностраних послова г.[осподина] Грофа Ћана био сам одликован Ит.[ијанском] Круном III. степена, који ми је орден предан на најсвечанији начин од стране Ген.[ералног] директора сенатора Бокиниа, а у присуству свију виших функционера Мин.[истарства] унутр.[ашњих] послова. Овом приликом Др. Бокини је нагласио моју заслугу у остварењу пријатељских веза између наших двеју полиција, па ме је умолио да настанем да ове везе буду трајне и што срдачније, а на корист наших двеју полиција. У приватном разговору, који је затим уследио, Др. Бокини ми је наговестио жељу за изменом посета наших двеју полиција, па се нада да ће бити ускоро могуће да са својим колегама посети нашу земљу. Ове су посете измењене са немачком полицијом, аустријском, мађарском.

Др. Будак се после ове изјаве повратио у Салерно, наравно праћен увек од итал.[ијанске] полиције. Имао сам прилике да дуже разговарам са Др. Будаком у Риму и он ме је увек уверавао о дубоком поштовању према Вашој личности и пред Др. Контием у више махова замолио ме је да вас поздравим и да Вам се захвалим на свима захвалностима. Нарочито на поласку ме је замолио да не заборавим да изручим његово дубоко поштовање Вама, што овом приликом чиним. Он се одлучио да се поврати крајем јуна или првих дана јула, јер мора да сачека да му девојчица заврши школу у Салерну, а затим и да му синовац, кога изчекује ових дана, среди његове приватне ствари у Загребу. Умолио ме је, да се одобри његовој ћерци ученици НЕДИ БУДАК, која се налази на школовању у Грацу, пасаван за повратак у земљу и да јој консулат изда тек када се ова сама, а по његовој наредби, јави Консулату у Грацу. Затим, да се одобри нашем посланству у Вашингтону издавање пасоша за сина ЗВОНКА БУДАКА, који ће важити за повратак у земљу, као и продужење војног рока као ђаку. Ја сам, Господине Председниче, о овоме обавестио и своје Министарство, а у колико би требало ове две ствари да сврши подручно Вам Министарство иностраних послова, част ми је умолити Вас за потребна наређења.

Иначе Др. Будак ће крајем јуна поднети редовну молбу Краљ.[евском] Посланству за издавање документа: пасоша или пасавана, за њега и жену у циљу повратка у Краљевину, па ћемо ми телеграфски о подношењу молбе обавестити, како би добили потребне инструкције, у колико их раније не будемо имали.

Са Др. Будаком сам се договорио да се видимо половином јуна како би се дуже разговарали и учврстили наше пријатељство, тако, да могу сваку своју мисију

обавити код једног оваквог пријатеља. Он ме уосталом моли да га редовно посећујем у Загребу, јер жели да останем и даље мост између њега и Вас, јер Вам дугује много. Обећао ми је такође да ћемо се при његовом повратку договорити о најбољим начинима за растурање емиграције у Америци и заосталих емиграната у Европи. Постепено и тактично настајем да искористим своје везе са њим, базирајући ово на пријатељству.

Са дубоким поштовањем и искреном оданошћу
Ваш

(Влад. Милићевић)

Прилог 8.

Писмо Владете Милићевића Милану Стојадиновићу

Рим, 29. V. 1938. г.[одине]

Господину
Г[осподи]ну. Др. Милану СТОЈАДИНОВИЋУ,
Председнику Министарског Савета, Министру иностраних послова

Београд

Много уважени Господине Председниче,

Слободан сам са неколико речи обратити Вам се по једној хитној ствари. Данас сам обавештен од г[осподина] др. Еркола Контиа, Ген.[ералног] инспектора Ј.[авне] без.[бедности], да је он позват од стра-

не итал.[ијанског] Министарства иностраних послова и да му је речено да ћете Ви доћи у Венецију 15. јуна т.[екуће] г.[одине] и да треба он да предузме још сада све мере личне безбедности и да организује све потребно у вези овог пута. Напоменуо је да ће тада доћи у Венецију и њихов Министар иностраних послова г.[осподин] Гроф Ђано. Наравно, ово му је речено да још сада предузме у договору са мнош и потребне мере према хрв.[атским] емигрантима, како се са те стране не би десио какав инцидент. Др Конти је искористио ову прилику да ми наговести своју радост, јер верује да ће том приликом добити обећано одликовање, као и гроф Луиђи Ридо, Ген.[ерални] консул-помоћник министра Витетиа, и помоћник ген.[ералног] директора Јав.[не] безбедности префект I кл.[асе] Др. Кармино Сенисе, која су лица заједно предложена са др. Контием за одликовање, а сарађују сва тројица на ликвидацији емиграције са мнош. Слободан сам, Господине Претседниче, и по овој ствари узгредно да Вам кажем, док ствар по којој сам слободан да Вам пишем тиче се Др. МИЛА БУДАКА, који ми је поново ових дана поручио да се припрема за прве дане јула и да се радује да се овај дан приближава. Наиме, дошао сам на идеју, у колико Ви, Господине Претседниче, сматрате да је опортуно и у Вашим интенцијама, да приликом Вашег доласка у Венецију уредим на један тактичан начин да се обави један дискретан састанак, а по изјављеној жељи Др. Будака, јер сам уверен да би Ваша генијална личност у многим допринела да повратак Др. Будака у земљу буде стварно од опште користи и допринесе дефинитивној ликвидацији, како овамошње емиграције, тако и заосталих у Европи и оне у С.[еверној] и Ј.[ужној] Америци. На овај начин би се успоставио контакт, који би у првом времену у земљи

било теже извести. Наравно, са сада само постављам предлог, док бих ја морао, а по примљеном одобрењу, да спроведем на врло тактичан начин све како би сам Др. Будац зажелио овај сусрет у циљу да се Вами захва-ли на заузимању, да би се тако, у колико се то буде мо-рало, протумачило и итал.[ијанским] властима, која ће наравно морати знати, односно Др. Конти, о покретању Др. Будака, који је иначе под сталном контролом, као и сви остали емигранти. У колико се ово не би дало брзо извести ја бих одустао и одложио за доцније.

У противном случају ја ћу наст[ој]ати да до ове личне захвалнице дође на повратку Др. Будака у Загреб и првом згодном приликом.

Молим Вас, много уважени Господине Претсед-ниче, да примите и овом приликом изјаву моје најдубље оданости.

(Владета Милићевић)

Прилог 9.

Писмо Генералног инспектора Јавне безбедности Ерколеа Контија Министарству унутрашњих посло- ва

„Пут у Италију Његове ексцеленције Стојадино-
вића“

Писа, 26. јуна 1938.

На недавноме путу Његове ексцеленције Стоја-
диновића у Италију један је разговор, који је Стојади-
новић водио с познатим госп.[одином] Будаком у Villa
d'Este 134, а који се тиче хрватских политичких бегуна-

ца у Италији, био од не мале важности. Као што сам већ пренео у својим претходним извештајима Ексцеленција Стојадиновић показао је несумњиво занимање за наговор госп.[одина] Будака да се врати у домовину. И то сигурно због онога што су учинили Будакови пријатељи који су га покушали гурнути у први план, како би му припремили терен за његов будући политички успон.

Стога је Његова ексцеленција Стојадиновић наложио Ком.[есару] Милићевићу да доведе Будака како би му објаснио да он добронамерно гледа на његов повратак у домовину и обећао да ће олакшати његов повратак који би му осигурао миран живот и уносан посао. Будући да је Будак, како је већ познато, прихватио повратак у домовину, Његова је ексцеленција Стојадиновић показала жељу да с њиме разговара, што се и догодило у Villa d'Este, до које сам довео госп.[одина] Будака једним потпуно приватним путем.

Колико сам сазнао од Ком.[есара] Милићевића и понајвише од госп.[одина] Будака, с којим имам поверљив однос, Његова се ексцеленција Стојадиновић, након што је сазнао разлоге због којих је Будак напустио Загреб, задржао на питањима унутрашње политике, Мачекових активности и посебно хрватских политичких емиграната у Италији.

Што се тиче унутрашње политике, Будак има намеру позабавити се питањем, да ли могуће утицати на Мачека, чији је он блиски пријатељ, како би ублажио његову опозицију према влади, и како би га окренуо према Риму у питањима спољне политике. Уосталом, Будак је отворено изјавио како он због читих разлога не може одмах отворено ући у Стојадиновићеву странку, иако подржава њене политичке смернице, али је без оклевања потврдио да ће као и увек упоришта његове

политике бити:

- 1) борба против комунизма
- 2) чврсто усмеравање према Риму ради све чвршће сарадње с Италијом, будући да у томе препознаје апсолутни интерес Југославије и посебно Хрватске.

Осим горе наведених тачака, Будак је разговарао и о ситуацији хрватских емиграната у Италији (и то у складу с оним што ми је више пута рекао) и о могућностима њихова повратка, при чему би се дала општа амнестија. Чини се да је при томе питању наишао на одговор који ће све њих (емиграната) уверити да се одлуче на повратак. Чини се да је при том питању одмах наишао на пристанак Председника, који је, узевши у обзир наведене разлоге, изјавио да ће жељена амнестија бити призната (но искључујући одговорне за убиство краља као и њихове сараднике), па је задужио госп.[одина] Будака да припреми уредбу у договору с госп.[одином] Милићевићем.

Испада да се разговарало и о ситуацији госп.[одина] Павелића, како би се испитало, може ли се ишта учинити за њега и остварити контакте, но чини се да се препознала немогућност тога, јер само када син дође на престо, може помиловати убице краља Александра. Чини се да је срдчан разговор који је дуго потрајао, задовољио обојицу, као што сам могао приметити из изјава госп.[одина] Будака и онога што ми је рекао Ком.[есар] Милићевић.

Госп.[один] Будак, који је изузетно захвалан италијанским властима за примљене повластице и који се сматра искреним пријатељем Италије, већ је све уредио за свој одлазак који ће се догодити у првој половини јуна. Он ће одмах добити потребне документе за повратак и сигурно ће га Ком.[есар] Милићевић пратити до

границе, можда чак и до Загреба, како би се избегла и најмања неугодност.

На крају додајем, да се госп.[один] Будак одлучио на повратак без претходнога договора с госп.[одином] Павелићем, с којим није у добрим односима и који сигурно не зна ништа о Будаковој одлуци.

У вези с овим саопштењем, обећавам да ћу у случају да сазнам још неке новости, њих одмах јавити.¹

Прилог 10.

Рим, 20. VIII. 1938. год.[ине]

- по куриру -

Господину
Г.[осподи]ну Др. Милану СТОЈАДИНОВИЋУ,
Председнику Министарског Савета и Министру иностраних послова.

БЛЕД

Много уважени Господине ПРЕДСЕДНИЧЕ,

Слободан сам да вам се обратим овим путем и упознам са једном хитном информацијом, коју сам примио пре два дана, јер сам уверен да ће вас интересовати, а затим очекујем по истој ствари Ваше цењене инструкције, како бих знао да подесим своје држање.

Наиме, пре два дана дошла је у Рим жена по-

¹ Документ у изворном облику објавио је Теодор Сала у чланку „Italijanske baze hrvatskog separatizma (1929-1940)“, *Prilozi*, br. 14-15, Sarajevo 1978, 273-274. Превод на хрватски језик објавили су Томислав Јоњић и Стјепан Матковић у чланку „Novi prilozi za životopis Mile Budaka“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb 2008, 451-453.

знатог емигранта – сада итал.[ијанског] поданика Др. Владимира Петровића - Сакса, бив.[шег] адвоката из Загреба, који је играо жалосне улоге у покрету ранијег хрват.[ског] комитета (Манко Гаљарди-Стипетић, Дуић, Клобучарић, Саркотић), а затим у црногорском покрету је добио чин консула и прикупљао помоћ за акцију коју је вешто склонио са осталима у свој џеп. Др. Сакс је покушао да се приближи и Др. Павелићу али овај га није хтео да прихвати, што му пак није сметало да се издаје као човек овога и да нуди свима услуге, па и нами издајући стварно све што је могао знати, што је ипак било релативно мало. Наравно, да је увек остао у итал.[ијанској] обавештајној служби али му то није сметало да одаје по неки пут и више него што му је било допуштено, једном речју радио је за све и противу свију имајући једини идеал: новац, јер је страшно грамзљив за новцем. Кроз овакав свој прљав рад свима је познат и за собом нема никога, а још мање у Хрватској. О њему Др. Будак има тачно мишљење и није ни најмање за њега, јер га једино посматра као човека итал.[ијанске] обавештајне службе и готовог за све.

Др. Сакс се не слаже са женом и већ су пред разводом брака и њу страшно мучи и то је разлог да му се ова свети и да жели да нас некако задужи услугама да би јој доцније дозволили визу на њеном итал.[ијанском] пасошу, јер има у Загребу сестру и другу родбину, па би се код нас тако склонила. Вођена овим она је потражила одмах мене и саопштила ми је важне ствари у погледу намера њеног мужа.

Наиме, пре три недеље добио је Др. Сакс позив од Др. Владимира-Влатка Радића да дође у Венецију на састанак. Тако је Др. Сакс по дозволи итал.[ијанских] власти допутовао заједно са женом у Венецију и отсео

у хотелу „Манин“, где је отсео и Радић са женом, сином и својим политичким пријатељом Јоџе Матошић. Они су допутовали лађом са Сушака. Састанак се одржао пре три недеље, прошлог месеца, мисли госпођа Сакс да је то било 24. пр.[ошлог] м.[есеца] Радић је причао Др. Саксу, да је о његовом повратку говорио са Вами, Господине Председниче, и да Ви немате ништа противу, само да се он обрати на Краљ.[евско] Посланство у Риму, које ће добити одмах потребне инструкције за повратак Др. Сакса. Др. Сакс планира акцију са Радићем и изборни програм уперен противу Др. Мачека и нада се да ће се поново пласирати код нас. Др. Сакс је са целим овим разговором упознао итал.[ијанске] власти и ове су се, наравно, заинтересовале за ову акцију свога поверљивог човека. Тако је Др. Сакс почео поново да оживљује и позван је ових дана у Рим да разговара са неким у Министарству иностраних послова и да би добио потребне инструкције за даљи свој рад, јер сви су уверени да ће се он повратити, јер како је Радић рекао то је Ваша жеља. Наравно, итал.[ијанским] властима је остало да имају своје добро обавештене људе и у овом покрету, а затим да оживљују симпатије међу Хрватима за Рим, јер знају да им је Др. Мачек за сада противник и да се окреће Паризу – Лондону. Уверен сам да итал.[ијанске] власти за сада неће искоришћавати Др. Сакса у акцији противу нас или да распирују хрватско питање противу нас али настаће да овога пласирају дубље, како би им послужио за сваки случај. Др. Сакс је познатик посланика Инделиа и рекао је да ће преко овога одржавати везу са Римом. Жена Др. Сакса ми је рекла како се он обратио за дозволу да иде на овај састанак у Венецију, јер је под паском полиције у Флоренцији, преко г.[осподина] Др. Контиа са којим је у последње

време у сталној вези квестора у Флоренцији, па му је овај изразио и новчану потпору. По свему ми изгледа да је Др. Конти такође био у близини када се овај састанак одржао. Истовремено по свима индицијама изгледа да је био на састанку са Др. Саксом у Венецији и мађарски поданик Бено Клобучарић, из Граца, који се води код нас у евиденцији, као човек Перчевића и који настаје да обнови акцију емиграната, а чије се присуство и званично констатовало од итал.[ијанских] власти, премда ове нису хтеле да даду и детаљније податке о боравку овога у Трсту и Венецији. Др. Сакс је настао том приликом да есконтира везе са Радићем на све стране. Чак је рекао итал.[ијанским] властима, да је морао да плати рачун у хотелу за Радића и његове, јер је овај направио овај излет ради њега и да му је чак то и тражио. Вероватно, да је овај рачун салдиран од итал.[ијанских] власти.

Како тако, Др. Сакс је направио свој план за повратак и почео је да тражи од Посланства састанак са Господином послаником и са мном, прво преко једног човека, а данас и телеграмом са плаћеним одговором. Жену је упутио да се обавести, да ли сам ја у Риму и када би могао да ме посети. Наравно, да сам се ја договорио са њом да каже да није била примљена и да јој је било речено да су сви на одмору још за дуже време, јер чекам наређење и инструкције у овом предмету. Најзад, ову ствар, у колико се жели да јој се посвети пажња, мора да се ради отворено јер би иначе испали смешни пред итал.[ијанским] властима, које најзад и диригују целу ову ствар, па би у том случају испало да нисмо лојални и да радимо иза леђа. Са пуно такта целу ову ствар, као и остале водим, желећи да у потпуности оправдам Ваше, Господине Председниче, указано ми поверење.

Међутим, жена Др. Сакса ми је скренула пажњу

да овај жели по сваку цену да се чим пре поврати, па ако му се откаже дозвола или се не прими, тада ће на неки начин да се створи код нас, па би већ тада некако нас „преварио“, како он каже. Планира да се пребаци преко Ријеке, авионом са туђом картом из Венеције, или лађом, која полази из Венеције на Сушак, па сам данас најхитније упознао и мога Господина Министра, како би се издале потребне инструкције.

Др. Сакс је италијански поданик и има као такав њихов пасош, који му је одузет, када је пао у немилост код њих, али сада Др. Сакс жели да нас увери да је имао тек онако пасош ради кретања док није узео њихово поданство, па ће га у том вероватно подржати и итал. [ијанске] власти. Његова жена ми је показала свој итал. [ијански] пасош и уверила ме је да је овај узео итал. [ијанско] поданство, нажалост, па и она кроз ово морала је постати италијанска поданица.

Обећала ми је да ће и у будуће, када буде успела, навраћати да ме обавештава о свему, јер сам је ја обећао да ћу је помагати. Ипак ме је умолила да скренем пажњу нашим властима да ће овај покушати да се пребаци код нас, па би могла и она да не зна, јер се он чешће удаљава под претекстом какве мисије, тим пре што ће га овог пута помоћи и саме итал.[ијанске] власти, верујући да је он кроз Радића добро пласиран.

Др. Сакс по повратку Радића у земљу није примио никаквих вести, што га јако забрињује, па се жури да чим пре ступи у везу са нама у циљу повратка. Ових дана долази у Рим у Министарство иностраних послова и покушаће да наврати и код нас, па бих морао знати како треба да подесим своје држање. За сада га нећу примити док не добијем потребна наређења и инструкције.

С обзиром да Др. Сакса добро познајем и да

знам да нема никога за собом, а нарочито с обзиром на његов покварен карактер и да је држан од италијанске об.[авештајне] службе, мислим да нам не би био користан, већ би само могао да буде мрља у акцији Радића, односно сметао би у сваком погледу.

Очекујем у овом предмету, Господине Председниче, Ваша наређења и инструкције, као и по другим питањима, на случај да имате нових наређења за мене.

Користим прилику да Вас обавестим у неколико речи и о стању емиграције у Италији. До сада сам повратио 129 емиграната, две жене и четворо деце, а на дан 22. и 24. т.[екућег] м.[есеца] враћам нових 13 бив. [ших] усташа, укупно 142. емигранта, док за прве дане септембра имам већи број најављених репатрирања. Ликвидација емиграције се креће сада брже и потпуно нормално. Сваки отпор је сломљен и ови који још затежу већином из страха пред неизвесношћу у погледу рада, јер овди имају помоћ, а затим што су без одела, боси, и са дуговима, па увек чекају да заштеде и да се раздуже. Ових дана се повратио и бив.[ши] помоћник Др. Будака Никола Зелић, а чак и војни заповедник звани „ДАБИША“ – Томичић Стјепан поднео је молбу за повратак само моли за пензију и инвалиду, коју сада не прима (био је раније аустр.[ијско] уг.[арски] капетан и преведен у резерву код нас). Многи други функционери бив.[ше] усташке организације поднели су молбе, које ће се доцније решавати, како сам обавештен од свога Министарства, док се ликвидирају они, који нису учинили стварна кривична дела код нас. Повраћај емиграната имао је дубок одјек на све остале емигранте, специјално у Ј.[ужној] и Сев.[ерној] Америци, где су се збунили и акција се стишава.

Молим Вас, много уважени Господине Председ-

ниче, да изволите овом приликом примити уверење мога најдубљег и најискренијег поштовања – Ваш дубоко одани:

(Влад. Милићевић)

п. Инспектор Мин.[истарства] унутр.[ашњих] послова.

Прилог 11.

Писмо Владете Милићевића Милану Стојадиновићу

Рим, 26. IX. 1938. г.[одине]

Господину

Г[осподи]ну Др. Милану Стојадиновићу, Председнику Министарског Савета, Министру иностраних послова

Београд

Много уважени Господине Председниче,

Слободан сам да Вас узнемирим са једним извештајем, који сматрамо да је потребно да Вам се лично достави, с обзиром на његову важност и извор.

Наиме, обавештен сам од г.[осподина] Др. Контиа, Ген.[ералног] инспектора, да је био ових дана код Др. Павелића и овај му је дао у посвету једну његову књигу, која није још дата у јавност, што ће већ бити ових дана. Ова књига се зове „Ерори е Орора“ и издата је под лажним именом Павелића: А. С. МРЗЛОДОЛСКИ у издању бив.[ших] ратника Сиене, где се Павелић налази конфиниран. Књига говори о комунизму и бољшевич-

кој опасности и велича фашистичке режиме, специјално овај Италије, који су у стању једино да се одупру све већој опасности од бољшевизирања Европе. Павелић у својој књизи не даје баш ништа новог већ рекапитулира све оно што се писало у последње време по новинама о комунизму и опасности. Главни је, а мислим и једини циљ ове књиге, да се Павелић препоручи фашизму у Риму, како би се на њега опет рачунало.

Имао сам прилике да присуствујем телефонском разговору Др. Контиа са Павелићем, јер му је овај наручио две књиге за мене, наравно не говорећи за кога су ове књиге. На телефон: Сиена 29529 (Вила Пођиарело) јавила се прво жена Др. Павелића, са којом је Др. Конти био врло љубазан, а затим је дошао и сам Павелић, који се извинио да га је Др. Конти мало причекао на телефону, јер је био у другој соби обузет вестима на радиу, па додаје да су вести све више интересантне.

Књиге сам већ сутрадан, односно данас примио, и журим се, Господине Претседниче, да Вам један примерак доставим с молбом на увиђај. У овој књизи нема ништа противу вас, већ као што сам рекао говори се искључиво о комунизму и валу који прети Европи од комунизма и демократије. Павелић се показује као борац за фашизам. Књига није забрањена, јер ништа о нама не говори а затим и иста је издана под лажним именом. С обзиром да би иста могла бити убачена и код нас, то сам данас обавестио своје Министарство и доставио онај други примерак књиге.

Др. Конти ми каже, да је разговарао са Павелићем ових дана и овај се већ показује помирљивији и једино остаје као противан Др. Мачека, кога сматра да је у вези са западним демократијама и да би у овом европском конфликту био на страни Чехословачке и Францу-

ске заједно са осталом опозицијом. Др. Конти ми додаје, да су итал.[ијанске] власти обавештене о путу сенатора инж. Кошутећа у Француску, где овај по свему изгледу покушава да дође у везу са онам.[ошњим] политичарима. Он ми даље каже, да на случај конфликта једино би Павелић могао да се стави као противник Др. Мачеку и да од овога преузме вођство. Наравно, да ја нисам хтео уопште да улазим у никакву дискусију по овом питању, тим пре што су овакви моменти. Др. Конти је наставио да ме уверава, да би кроз њега могао у опортунном моменту да апсолутно као сигурно да рачунам да би задобио Павелића, наравно на линији Београд-Рим, јер је овај 100% фашиста и пријатељ само оваквих режима. Он ми је нагласио, да Павелић не напада Вас, Господине Председниче. И ако су ови разговори били у потпуно приватном тону, ипак с обзиром на личност Др. Контиа, као и на појаву саме књиге, јасно се види да Италијани, када је у питању Др. Мачек, рачунају на Павелића, јер крију своју бојазност да ће опозиција наст[ој]ати да нас одвуче у воде западне демократије.

Слободан сам, Господине Претседниче, без коментара, да Вас са предњим упознам уз израз мога најдубљег поштовања и оданости.

Н.[а] 3.[нађе] до сада повраћени 161 емигрант, 2 жене, 4 деце. Остало 335 емиграната, 9 жена, 14 деце.
(Владета Милићевић)

Прилог 12.

Владета Н. Милићевић

РЕФЕРАТ:

о хрватској емиграцији и припремама др. Анте Павелића заједно са Италијом за напад на нашу земљу

ГОСПОДИНУ ПРЕТСЕДНИКУ МИНИСТАРСКОГ
САВЕТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ЛОНДОН

Сматрам за своју дужност обавестити Господина Претседника у главним потезима о својим запажањима из Италије, а у вези моје мисије која се састојала у надзору и ликвидацији хрватске емиграције. Наиме, у вези нашег пакта пријатељства са Италијом ова се обавезала да ће обуставити сваку акцију емиграната и њихове организације распустити, док ће нами предати спискове конфинираних емиграната и омогућити заједничку сарадњу у надзору над емигрантима, како би се на време онемогућила свака обнова усташке организације. У првом моменту био је упућен у овој мисији г.[осподин] Сава Ћирковић, тадашњи помоћник управника града Београда (г. М.[илана] Аћимовића). Међутим, како су се послови развили, а на лично тражење (Бенита – *примедба приређивача*) Мусолинија да се одреди са наше стране један сталан делегат Министарства унутр.[ашњих] послова, ја сам био упућен у Италију

као познавалац језика и емигрантских ствари. Примео сам ову нову дужност јуна 1937. године и на истој сам остао до рата, тако, да су ми све ствари у вези акције хрватске емиграције познате, тим пре, што сам и раније ове послове водио из Беча, где сам био више година делегат Министарства унутр.[ашњих] послова.

Потребно је ради бољег прегледа да се баци један поглед у назад и резимира у главним линијама мој рад и моја запажања од почетка мога доласка, док би се задржали на опширније излагање обнове усташке акције, односно од момента када Италија крши примљене обавезе пактом пријатељства и омогућује (Анти – *примедба приређивача*) Павелићу да припрема револуционарну акцију противу наше земље.

По моме доласку у Рим ја сам ступио у сарадњу по емигрантским стварима са грофом др. Луиђем Видо-м, тада ген.[ералним] консулом на раду у кабинету грофа (Галеаца – *примедба приређивача*) Ћана, сада пак опуномоћени министар-помоћник ген.[ералног] директора политичког одељења амбасадора Витетиа, и др. Етором Конти-ем, ген.[ералним] инспектором Ј.[авне] безбедности Мин.[истарства] унутр.[њих] послова, којима је до последњег момента био референт за хрватску емиграцију са седиштем у Пизи, где су се налазиле и канцеларије за надзор над хрватским емигрантима. Ова двојица су били одређени за сарадњу са нашим властима по свима питањима хрватске емиграције. Први је претстављао Министарство иностраних послова и давао кредите за издржавање емиграната, док други је као претставник полицијских власти имао за дужност да осигура надзор над емигрантима и да онемогући сваки покушај обнове усташке акције или међусобне везе између емиграната, а специјално са „поглавником“ Паве-

лићем. Постепено показало се да је главни гроф Видо, који је осигуравао политичку страну и од инструкција овога зависило је и држање италијанске полиције према емигрантима, што ће се из даљег излагања јасније видети.

Одмах по доласку констатовао сам да се у Италији налазе 504 бив.[ших] чланова распуштене банде Павелића, неколико жена ових емиграната и деце. Павелић као најопаснији био је изолован и конфиниран са женом и децом у Сијени у једној вили, док главни функционери распуштене организације налазили су се већином изоловани, или у групи од двојице-тројице, на југу Италије, а сви остали емигранти били су још тада у главном усташком логору на Липарима разоружани без униформи у цивилу. Добио сам списак емиграната и одмах сам инсистирао на публиковању једног фотографског каталога свију емиграната ради боље евиденције. Успео сам после дужег инсистирања да приволим итал.[ијанских] власти и овај је каталог штампан у више примерака предат вишим властима.

Убрзо сам створио везе међу емигрантима, које сам стално обилазио, и био сам о свему обавештаван, тако да сам увидео брзо да организација и ако је званично распуштена и разоружана она је потајно још живела у немирним духовима емиграната и међу њима на Липарима одржавана је потајна дисциплина и подржавала се нада на обнову усташке акције. По нека веза између главнијих усташа и Павелића одржава се повремено уз помоћ наших свећеника, о којима ће доцније бити речи, као и преко неких итал.[ијанских] грађана из околине Павелића или његове послуге.

Неколицина емиграната, око 26 лица, који су симпатисали господину др. (Владимиру Владку – *при-*

медба приређивача) Мачеку и себе држали за присталице ХСС (Хрватска сељачка странка – *примедба приређивача*), морали су да се издвоје, јер су били малтретирани и злостављани од својих другова у логору, а који су остали доследни Павелићу. Увидео сам да је требало цео логор на Липарима растурити и распоредити емигранте по мањим групицама по Италији, Сицилији и на Сардинији, која је била врло подесна за изоловање и за њихово припремање за повраћај у земљу. На моја велика инсистирања успео сам да приволим итал.[ијанске] власти на постепено расељавање логора на Липарима и према моме плану распоређивао сам ове већином на Сардинији, где сам их затим обилазио и стварао расположење за повратак у земљу.

Наиме, било је решено да се емигранти који нису имали учешћа у атентату у Марсељу, па ни у другим терористичким актима „поглавника“ Павелића, поврате у земљу под условом да се обавежу писмено да ће се на повратку држати лојално и мирно, јер у противном случају пристају да кривично одговарају за све раније учињене кривице, односно за припадништво организацији Павелића. Међу емигрантима било је око 160 лица која су у времену атентата у Марсељу били на раду у Белгији, Холандији, Луксенбургу, као обични радници по онам.[ошњим] рудницима и у следству атентата протерани су од онам.[ошњих] власти, а на наша тражења, ови су из страха отпутовали у Италију, где су по доласку као присталице Павелића похапшени и конфинирани на Липарима са осталим члановима распуштене усташке банде, где су доживели и прво разочарење. Оваква лица гајила су потајну жељу за повраћај у земљу и покушавала су да долазе у писмену везу са својим родитељима распитујући се о могућности и условима повратка сво-

јим домовима. Настајао сам да оваква лица извлачим из логора, како би их удаљио од утицаја Павелићевих терориста, па сам запазио да су ова по напуштању логора тражила везу са нама и изражавала жељу за повратак у земљу. Ја сам имао за дужност да са оваквим лицима долазим у везу и да испитам сваки случај и да дам своју оцену и предлог своме Министарству, које је затим узевши у обзир оцене надлежних власти, доносило одлуке о повратку појединаца. Прва репатрирања започела су крајем 1938. године.

Свако репатрирано лице лично сам у детаљима саслушавао о животу међу усташима, испитујући и преко других поверљивих лица верност ових примљених изјава. Тако сам успео, да тачно сазнам за све тајне усташке организације, њено терористичко дејство, као и за детаље организовања марсељског атентата, о личностима атентатора, као и о многобројним другим злочинима и терористичким актима, који сачињавају актив ове криминалне банде плаћеника Италије.

Потребно је да летимично, у главним линијама, бацимо поглед и на саму организацију, док је ова била у своме криминалном дејству, јер и онако других докумената нажалост немамо, с обзиром да су нам архиве пропале, па са овим својим извештајем желим донекле да успоставим један званичан документ, јер ја сам жива архива и сведок злочина ове банде будући да сам од 1929. године па све до сада будно пратио рад ове терористичке организације Павелића.

Према свима изјавама и доказима ова је терористичка организација имала пуну подршку италијанских власти и њено вођство уживало је пуно гостопримство у Риму, јер се од стране фашистичког режима рачунало на ову банду Павелића за постизање политичких и

територијалних циљева Италије према нама. Да се не би режим отворено компромитовао нађени су конспиративни начини рада и подршке, па је тако по политичкој линији сарађивао са Павелићем једно краће време гроф Ђано, а када је овај постао Министар, тада је предузео ове везе ген.[ерални] консул Антонио Кортезе из кабинета Мусолинија, док је вођење акције на терену препуштено Павелићу и једном специјалном полицијском апарату вођеном од др. Еркола Конти-а, ген.[ералног] инспектора Ј.[авне] безбедности, који је успоставио своје канцеларије даље од Рима, у Пизи, како би цео овај рад могао да се обави у што већој конспирацији, Павелић је обично становао у околним местима Пизе и чешће је мењао стан и имена да би се редовно затурао траг, у колико би га ми пратили. Једном речју цео овај рад узео је карактер строге конспирације.

Павелић је створио „главни усташки стан“ са двојицом секретара: за терористичке ствари био је Мијо Бзик звани „Марко“; док за пропаганду Јосип Миљковић (исправно је Милковић – *напомена приређивача*), звани Јоже, сада држ.[авни] п.[од] секретар за пропаганду. За себе је Павелић задржао титулу „поглавника усташа“ са диктаторско-терористичким овлашћењима. Овај „главни усташки стан“ имао је своје седиште у Болоњи, док је филтрирао своје спољне везе преко своје приватне канцеларије у Милану – Виа Бамбаио 2, а која је вођена од Станка Храниловића, новинара из Загребa под именом Паоло Ђурић. Ова је канцеларија имала своју експозитуру у Лугану за прихваћање поште из иностранства преко онам.[ошњог] поштанског фаха на име Антонио Сердар, које је обично име употребљавао Павелић и на то име имао је дуже времена и итал.[ијански] пасош са којим је путовао и у Берлин.

По дозволи итал.[ијанских] власти формирани су усташа и први логор је био у Бовењу, где је био заповедник др. Павелић и др. (Андрија – *примедба приређивача*) Артуковић, а затим при доласком нових усташа логор се премешта. У моменту марсељског атентата постојала су два усташка логора и то: у Сан Деметриу и Фонтекиу, крај Ареца. Заповедник ових логора био је у то време усташки пуковник „Дабиша“, кога сам идентификовао у лицу бив.[шег] аустро-угарског капетана, нашег пензионера, Стјепана Томичића, док су инструктори у руковању експлозивима и у терористичким обукама били двојица мађарских пензионера, бив.[ших] аустро-угарских официра: мајор Нарцис Јесенски и Емил Јаховски. Усташа било је око 340, униформисани у неким усташким униформама и наоружани модерним оружјем. Ови су се сваког дана вежбали у руковању оружјем и бомбама, па су у две прилике неки у руковању са бомбама и рањени.

У Арецу, крај усташких логора, боравили су терористи: Мијо Бабић, познати убица Тони Шлегла, и Владимир – Владо Георгијев – Керин, звани Владо Македонац. Ова двојица су се бавила прављењем паклених машина, које су убациване код нас и по возовима, као и извршењем смртних пресуда над осуђеним усташима, којих је било 18 лица, а по пресуди „главног усташког стана“. Бабић је вршио мучења у својој гаражи и лешеве односио у брда, где их је закопавао. Било је и случајева када су итал.[ијанске] власти откриле оваква зверства, али на наређење др. Контиа прелазило се преко овога, јер су итал.[ијанске] власти држале да су то наши агенти и под тим видом Павелић је сваког онога који би показао и најмање незадовољство убијао. Могу сада рећи, јер ја сам ову нашу службу водио из Беча, да међу

поубијаним усташама нема ни једног нашег човека.

На Ријеци, у Трсту и у Задру били су главни канили усташа за рад противу наше земље. У Трсту је био Павелићев центар [који је водио] Антун Година са Сушака, који је тражен од наших власти ради убиства. Овај је познат међу усташима под конспиративним именом „Пеливан“. Овај је организовао атентате на наше возове као и серију атентата на разне објекте у земљи и фалсификовао је наше документе и хиљадарке, које су се растурали из Трста, јер је Павелић помишљао да ће на овај начин да нашкоди нашим финансијама. Година је дуже времена био у Америци и онамо је радио међу гангстерима и истакао се као одличан фалсификатор новаца, па је као такав доведен од Павелића за рад противу наше земље. Његова друга жена лепа Стана, такође из Сушака, помагала му је у раду и имала је наш пасош продужаван и визиран од нашег Ген.[ералног] консулата у Трсту, па је тако несметано обављала редовну курирску службу преко Сушака са Загребом. Истрагом у Италији, коју сам дубоко и детаљно спровео, идентификовао сам још непознатог „Петра“ и „плаву даму“ из марсељског атентата у лицима Антуна и Стане Године, о којима ћемо доцније проговорити коју реч.

На Ријеци је био центар за рад у нашој земљи [који је водио] Вјекослав Серваци, док у Задру радили су професор Анте Бркан и др. Андрија Реља. Овима су помагали и други усташе, који су се према потреби и мењали.

У Бечу стално је радио бив.[ши] аустроугарски пуковник Иван – Иво Перчевић, који је у Каролинен гасе бр. 7 створио читав штаб за рад усташа противу наше земље. Покровитељ ове акције у Бечу био је ђенерал Стеван (Стјепан – *примедба приређивача*) Сарко-

тић, који је умро пре неколико година, а затим пуковник Стеван (Стјепан – *примедба приређивача*) Дуић, који се обесио у Карлсбаду, а сарађивали су и многи други црно-жути официри хрватског порекла: Франц Аполонио, пуковник, Алфред Нојман Фуриаковић, сада немачки пуковник, и др. Сви су ови били припадници „Гвозде-ног обруча – Отоније“ и радили су са претседником ове организације легитимистом пуковником Волфом у знаку повраћаја старог стања са Отоном (Хабзбургом, претендентом на аустроугарски престо – *примедба приређивача*) на челу. Потребно је напоменути да су Густав Перчец и Иво Перчевић били у два маха у посети Отону крај Брисла у Стенокерци. Отон је издавао преко „Отоније“ своје календаре у којима се претендовало на Хрватску и друге наше крајеве. Сви ови црно-жути официри сањали су о успостави Аустро-Угарске монархије и подржавали су везе између Отона и хрватских емиграната. Отон је чак учио и наш језик и у једном писму Перчец јавља Павелићу из Белгије да се зачудио да Отон разуме и наш језик и одушевљава се за овога. Наравно, да је Павелић доцније напустио идеју са Отоном по наредби Рима после аншлуса (Аустрије од стране Немачке – *примедба приређивача*), јер то више није било опортуну с обзиром на нове прилике.

Овој групи црно-жутих официра били с придодати за сарадњу противу наше земље и емигранти из групе Павелића, које сам ја успевао да хапсим и протерујем као нежељене из Аустрије, па су дуже времена радили у Бечу: Густав Перчец, Јосип Миљковић, др. Бранимир Јелић, Златко Фајсман и др. Ови су били од нас онемогућени у Аустрији и пренели су свој пропагандни центар у Берлин, где су почели да издају „Независну хрватску државу“, док је Иван Перчевић издавао

билтене у Бечу.

У Берлину шеф канцеларије био је др. Миле Буда-
дак, док су се око њега окупили: др. Анте Бубало, др.
Младен Лорковић, др. Бранимир Јелић, који је затим
отишао у Америку, др. Стјепан Перић, садашњи посла-
ник Павелића у Риму. Ова канцеларија имала је и за ду-
жност врбовање усташа за усташке логоре у Мађарској
и Италији, као и стварање усташких организација по
нашим радничким колонијама у Немачкој, Холандији,
Белгији и Француској под видом „хрватског савеза“ на
потпорној бази.

У Мађарској на Јанки пустари (Јанкапуста) Гу-
став Перчец по протеривању из Аустрије пренео је сво-
ју усташку терористичку делатност. Перчец, под име-
ном Емил Хорват, новинар из Пеште, изнајмио је ову
пустару и сместио је усташе, који су били обучава-
ни у терористичкој сврси од мађарских официра, а нарочито у руковању експлозивима и у атентатима. Ова је
банда израдила у природној величини фотографију на-
шег Краља Александра и обучавала се у извршивању
атентата. Убрзо дошло је до великих размимоилажења
између Перчевића и Перчеца и Иван Перчевић је оп-
туживао Перчеца да сав новац троши на свој раскала-
шан живот са својом пријатељицом Јелком Погорелец,
са којом је имао и ћерчицу, док усташе оставља гладне
и да се за акцију противу наше земље врло мало брине.
Како је ова Погорелец убрзо к нама побегла да затра-
жи заштиту и одала је рад и написала књигу о Перчецу
и усташима, то је Перчевић затражио смену Перчеца и
суђење овоме. Перчец је смењен и упућен у Будимпеш-
ту да сачека одлуку „усташког суда“, док је на његово
место дошао из Италије Вјекослав Серваци, који је пре-
узео Јанка пустару и отпочео је активније са вежбањем

усташа за терористичку акцију.

Ово би била у главним линијама организација усташа у терористичкој њеној формацији, док је она имала за циљ с поља, у иностранству, да формира под видом потпорних друштава, под хуманом маском, своје организације и то у Европи „хрватски савез“, а у Сев.[ерној] и Ј.[ужној] Америци „Хрватски домобран“ са седиштем у Буенос Аиресу, док по другим местима Америке развијале су се под-старешинства и подружнице ове организације. У Америци су били тада упућени делегати вођства – Павелића: др. [Бранимир] Јелић, Златко Фајсман, Анте Валента, син др. Будака Звонко, брат Будака Фрањо, па се ови изузев др. Јелића, који се налази конфиниран у Енглеској, налазе још сви у Америци и воде и даље „Хрватски домобран“ и издају два листа: „Хрватски домобран“ и у Сев.[ерној] Америци „Независну хрватску државу“. Наравно да ћемо ми морати обратити строгу пажњу на ову организацију др. Павелића у Сев.[ерној] и Ј.[ужној] Америци, јер је ова сада нарочито активна и ометаће нам наш рад на пропаганди и сакупљању добровољаца. Треба напоменути да ова организација под видом гимнастичких савеза образовала је један већи број усташа у терористичком духу, а који су требали да буду пребачени у Европу за рад противу наше земље. Иначе кроз ове организације били су и раније врбовани усташи и изашиљани у усташке логоре у Мађарској и Италији. Један од ових из Буенос Аиреса био је Иван Рајић, који је осуђен у Ексу, док други Адем Тишлер убијен је од Павелића као издајник.

Криминални актив ове банде је врло велики и серија већ познатих атентата на лица и објекте, као и на возове, крунише злочиначки рад „поглавника“ Павелића. Он сам по себи спада у прототип Ломброзових

рођених злочинаца са свима патолошким ознакама.

Банда или боље рећи Павелић је себи ставио у задатак и организовање атентата на нашег Краља, јер се чврсто веровало да би успели атентат изазвао револуционарно врење и распад наше државе. Овај атентат се стално планирао у сарадњи са „В.М.Р.О.“, односно са Иваном-Ванчом Михаиловом, јер је ову двојицу шефова банди везивао савез, који је потписан 1929. године у Банки крај Софије, када је Павелић у пратњи Перчеца, посетио званично свога пријатеља Михаилова. Овом се приликом Павелић са својим људима научио и терористичке методе, које су и онако биле усађене у његовој крви.

Први покушај атентата био је са Петром Оребом, који је изаслан из Италије у Загреб да би тамо приликом званичне посете Загребу покушао атентат. Ореб је био прихваћен од Томе Гргића и Ивана Херенчића, који су успели да избегну у Италију. Тада се увидело да наши људи нису вешти и довољно крволочни за овакав тежак задатак и зато је Ванча Михаилов подарио Павелићу свога најбољег терористу и телохранитеља Владимира Георгиева – Керина, који је у своме криминалном активу уписао масу злочина. Овај је дуже времена боравио у Арецу, крај усташких логора, у очекивању наређења, које је пало 1. октобра 1934.

Све су новине објавиле, а нарочито француски листови у детаљима, о посети Њ.[еговог] В.[еличанства] Краља Александра Француској. Овај моменат је изабран и сви су и најситнији детаљи проучени. Састали су се стари савезници: Иван Михаилов и Павелић у хотелу „Континентал“, крај жељезничке станице у Риму, и том приликом донешена је одлука да се изврши овај тежак злочин. Михаилов је био праћен од својих верних те-

лохранитеља: мајора Тимева, Ивана Березовског, и др., док је Павелић од својих људи и др. Еркола Контиа, ген. [ералног] инспектора итал.[ијанске] ј.[авне] безбедности, који је био упућен у све ове тајне. Проучени су сви детаљи и примљени савети и сугестије Михаилова, који је ипак овај занат знао боље од савезника. Тада је Владо Македонац примио и формално наређење да узме на себе извршење атентата, док ће га људи Павелића помагати, па и покушати да му осигурају бегство. Само на случај да Георгијев не успе у извршењу своје крваве мисије, тада би људи Павелића морали да покушају и сами да изврше наређење. Наравно, за наређење атентата Владо није смео никога да обавести, јер се држало да међу усташима имамо и ми својих људи. И заиста ни тада нисмо спавали и били смо обавештени о новим пакленим плановима усташа и у рукама имао сам два врло важна документа из „главног усташког стана“ датирана у Болоњи на 20 дана пред атентатом са потписом терористичког секретара „Марка“ – Мије Бзика. Бзик је био тај који је после ових наређења отишао у Мађарску и коцком је изабрао усташе у Нађ Кањижи и овима предао новац и чехословачке пасоше не казујући им детаље мисије, већ им је наредио да путују у Лозану, где ће их прихватити на жељезничкој станици „делегат“ Павелића.

Ови нису знали о чему се ради; али су наслућивали своју крваву мисију, јер су видели из новина да претстоји тих дана пут нашег Краља у Француску. Из Мађарске су се кренула тројица лица и то: Звонимир Поспишил, звани Ћерђ, Мијо Краљ и Иван Рајић. Из Болоње, центра усташа, кренули су: Евген Кватерник, делегат, који је предводио убице, Владо Черноземски – Керин, Антун Година, звани „Петар“, и жена му Стана,

звана „плава дама“. Година је прошверцовао оружје у спаваћим колима. Сви су се ови састали на станици у Лозани, где су преноћили у хотелу „Палма“ и већ сутрадан, 4. октобра, кренули су за Париз, одакле су се разишли у две групе: једна у околини Париза, у Версаљу, док друга кренула је за Марсељ и зауставила се у Ексу. Остали моменти познати су из самог процеса и може се, и колико то буде потребно доцније, допунити и новим ситнијим податцима, који нису откривени вођеном истрагом.

На двадесет дана пред полазак Њ.[еговог] В.[еличанства] Краља за Француску обавестио сам о припремању атентата надлежне, па сам са овим упознао и нашег тад.[ашњег] војног изасланика у Бечу г. Тодора Милићевића, који је и са своје стране обавестио своје Министарство. Усмено смо нас двојица упознали и I ађутанта г. Јечменића, који је тада био на лечењу у Бад-Гадтајну, па смо и овога замолили да скрене пажњу надлежнима. На седам дана пред полазак у Француску донео сам и оригинална документа „главног усташког стана“, о којима је било напред речи, и ова сам предао тад.[ашњем] Министру унутр.[ашњих] послова Господину Ж.[ивојину] Лазићу умоливши га да пошаље у Француску што већи број полицијских чиновника и агената, како би се појачала безбедност и помогла француска полиција. Одговорено ми је да су готово сви упућени за Софију, као и да француски посланик Нажијар уверава да су предузете све потребне мере безбедности, тако да није потребно да се изашиљу и други наши чиновници. Изгледа да је по среди донекле било материјално питање. Ја сам са тад.[ашњим] саветником Министарства унутр.[ашњих] послова г. (Живојином – *напомена приређивача*) Симоновићем, који је обављао

послове начелника Јавне безбедности, посетио тадашњег Начелника обав.[ештајног] Одељења Гл.[авног] ђ.[енерал]штаба г. ђенерала [Петра] Арачића и изложио сам му целу ситуацију, молећи га да и он са своје стране подржи да се већи број полицајаца; али видим да и он није успео у своме кораку.

Добио сам наређење, да ја и г.[осподин] саветник Николић отпутујемо за Француску и то ја за Париз а г.[осподин] Николић за Марсељ. Време је било врло кратко и г.[осподин] Николић је допутовао у Марсељ уочи доласка Краља, док ја у Париз дошао сам три дана раније.

На овоме пролазу кроз Белгију сазнао сам и друге детаље о припремама атентата и обавестио сам тад.[ашњег] нашег посланика г.[осподина] ђенерала П.[етра] Пешића са којим сам лично обишао и шефа полиције и овога упознао са припремама атентата, молећи га да поведе строго рачуна о нашим емигрантима у Белгији учлањеним у „хрватском савезу“, како се не би кроз то време нико удаљавао из Белгије, тим пре што сам сазнао да је у то време дошао тајно у Лиеж делегат Павелића из Берлина др. Стјепан Перић, садашњи посланик у Риму. По доласку у Париз, на три дана пред долазак Њ.[еговог] В.[еличанства] Краља у Марсељ, ја сам такође све надлежне упознао, молећи највећу предострожност и најстрожију безбедност, као и да се упрости протокол и укину многе параде и изласци, којих је било предвиђено 11, што је било врло опасно за овакве моменте, док протокол Министарства иностр. [аних] послова није пристао да се ма шта изостави из већ готовог програма, тврдећи да је безбедност у потпуности осигурана, јер се ради и о њиховом претседнику републике, како су ми то сваког часа напомињали. По-

лицијске власти су олако схватиле своју дужност и свима овим мојим обавештењима нису поклањали готово никакву пажњу, а нарочито ген.[ерални] директор Бертоан и ген.[ерални] контролор Систерон, којима је поверена безбедност у Марсељу и на путу за Париз, врло су олако схватили мере безбедности, па се нису ни придржавали ни усвојених мера, што ће се доцније видети.

На дан атентата, 9. октобра 1934. године, обавештен сам од својих веза, да су терористи отишли за Марсељ да онамо покушају да изврше атентат; али детаљи нису се могли сазнати, већ је требало бити опрезан и спреман за сваку евентуалност. Наравно, да сам ја одмах телефонирао у присуству I секретара Посланства у Паризу г. [осподина] П. Ђорђевића нашег Ген.[ералног] консулата г.[осподина] З. Поповићу, с тим, да са овим одмах упозна Ген.[ералног] консула г.[осподина] С. Лазаревића, Маршала [Двора] г.[осподина] [Александра] Димитријевића и мог колегу г.[осподина] Николића обавестио је и марсељску полицију; али је било све узалуд, јер је г. Баржетон стао на становиште да се протокол не може да мења, док војску није хтео да употреби за појачање безбедности, јер је полиција била недовољна, тврдећи да се овде ради о сусрету, док ће свечани дочек бити тек у Паризу, да се према протоколу овде војска није могла употребити. Полиција је била недовољна за безбедност, тим пре, што се у последњем моменту предвидео и чај у Префектури да би се испунило слободно време. Полиција је била врло рђаво управљана од ген.[ералног] директора Бертоана и ген.[ералног] контролора Систерона, који су чак одступили и од предвиђених мера безбедности, као од праћења Краљевих кола од бициклиста, одреда коњаника, итд. Било би опширно о свему овоме у детаљима говорити, док је мени за циљ

да у кратким потезима изложим криминални актив ове банде, како би се што боље разумео најновији део обнове усташке акције и разлог подршке указане од стране Италије усташима.

Потребно је навестити да у следству марсељског атентата ја сам био овлашћен као наш делегат за сарадњу са француским властима у истрази и идентификовао сам атентаторе приликом њиховог покушаја да се пребаце у Швајцарску, у Анемасу, па сам предао и сав потребан кривични материјал, као и она важна документа „главног усташког стана“, која су упућивала истрагу противу Павелића и Италије. Ова документа била су уклоњена из оптужног материјала и нами је било саветовано да се уздржимо од напада на Италију, што би могло изазвати рат, па смо цео овај напад морали да упутимо противу Мађарске, која је добрим делом такође крива за убиство Краља. Процес је био непотпун и недостајао је наш оптужни материјал и ту је и прави разлог да овај процес није успео да подигне вео са ове мрачне банде, која је била у служби Италије и радила за рачун Мусолинија, који је тражио да уништи нашу земљу и да добије оно што је тек сада успео за моменат.

Павелић је телеграфски на два дана пред атентатом позвао у Италију др. Будака из Берлина и Ивана Перчевића из Беча, који су дошли у Болоњу, где су изчекивали са другим усташима револуцију у нашој земљи. др. Будак тврди да је тек на путу за Болоњу сазнао за атентат у Марсељу, па тако и правда да није понео са собом или уништио архиву организације у Берлину, која је затим допала у руке Немцима, па су нам ови тек дали један незнатан део, у колико ова није компромитовала Розенберга и др.[уге], који су указивали на гостопримство Павелићевцима.

Атентат није имао онај очекивани ефекат у земљи и брза истрага и узнемирена светска јавност учинила је да су Италијани морали брзо да разоружају усташе и да им одузму униформе, па их све конфинирају на Липарима, желећи на овај начин да избришу своје саучесништво у марсељском атентату. Заповедник разоружаног логора на Липарима био је извесно време др. Будак, а Павелић се налазио за време вођења марсељске истраге при затвору у Торину, где је тобоже био ухапшен. Том је приликом Павелић наредио др. Будаку да прочита усташима извршење смртне пресуде „усташког стана“ над издајником Густавом Перчецом. И заиста Перчец је после марсељског атентата уклоњен са осталим усташима за Италију и убијен је од Мије Бабића и [Мије] Селетковића.

Италија се разочарала у усташку организацију и није имала више поверења да ова има икаквог корена и земљи, јер није успела да створи револуционарно врење, које би Италија помогла. Постепено Мусолини је помишљао на измирење са нами и гледао је да нађе начина да се успоставе нормалне везе, што је било потребно италијанској економији и трговини, а нарочито после рата у Албанији. Тако је и дошло до пакта пријатељства, а у вези овога Италија је настојала свакако да ликвидира у прво време усташку организацију, што је био случај раније и са црногорском, албанском, како би се прешло преко свега, јер у тим моментима није видела какав други могући развој ситуације. Врло су често биле пресије и молбе Рима да се ова емиграција ликвидира, јер ова је редовно коштала Рим на 200.000. лира месечно, а често и више. Често пута претило нам се да да ћемо ми морати све емигранте да издржавамо, затим наводио се разлог да Италија не може да буде вечити

затвор за наше емигранте и да је њихова конфинација максимирана на пет година, итд. итд. Наравно, да Италија није ни за моменат помислила да нам изручи Павелића, као ни оне друге истакнутије терористе, већ се радило о лицима преко чије кривице се могло прећи, а која нису одговарала ни за каква терористичка дела, већ само за припадништво организацији Павелића.

Када смо већ морали да помишљамо на ликвидацију ове емиграције, која свакако није могла да се оставља у рукама Павелића и Италије, тим пре, јер се рачунало да раније или доцније опет доћи у сличне ситуације, тада се створио један план са нашим властима, да се ови на повратку у земљу прихвате, запосле и на дуже времена следеју у њиховом животу водећи при томе рачуна о криминалној профилакси, јер мање-више ови су се регрутовали попут система криминалне банде међу анормалним Ломбровим типовима. Сви су ови повратници морали да даду код мене својеручне детаљне изјаве о свима тајнама организације, у колико су им ове биле познате, као и о своме животу у организацији, обавезујући се при томе да ће на повратку бити лојални и мирни грађани. Доцнијом политичком амнестијом, по споразуму између Београда и Загреба сви су ови повратници амнестирани и ови више нису могли бити позвани на одговорност за своје раније кривице. Међу повратницима имао сам погодних људи за поверенике за борбу против Павелићеваца у земљи, која је тада била минимална; али се намећала потребна евиденција, док полицијске власти у Загребу ове људе нису прихватале. Осећао сам, да је Загребачка полиција или боље рећи тад.[ашњи] управник др. Јое (Јосип – *примедба приређивача*) Враговић, који је имао да прихвата повратнике, саботирао ову нашу акцију; али овај се увек врло ве-

што сналазио и опонирао мојим предлозима из Рима. Он је чак гонио моје људе и довољно је било да кога препоручимо као искреног повратника да би овај био ухапшен и малтретиран и убрзо протеран у своје родно место. Други пак још несигурни повратници за које сам скрећао пажњу и молио да се строго прате, узимају на изјашњење, били су прихваћани и омогућавано им је било да се окупе у Загребу, што сам приметио приликом својих честих пролаза кроз Загреб. Тако је повратник Јеролим Катић отворио бифе код Редарственог равна-
 тельства и овај бифе постао је убрзо центар франкова-
 ца. У овом бифеу су навраћали пол.[ицијски] агенти и
 чиновници, који су симпатисали Павелића. Сва моја
 запажања и напомене нису вределе код др. Враговића,
 који је одмах негирао и представљао ове типове као вр-
 ло мирне и лојалне. Неколико наших исправних функ-
 ционера, који су били у загреб.[ачкој] полицији и сум-
 њичили су све ове као агенте Павелића. Наравно, ово
 се није могло поверовати ни у Београду, јер се др. Вра-
 говић сматрао као исправан чиновник, али само много
 мирољубив и бојажљив, па се покушавало са појачањем
 полицијских чиновника из Београда, које је Др. Враго-
 вић убрзо бацао на споредне реферате и отстрањивао
 је ове од политичких ствари, које је он лично водио са
 неколицином својих поверљивих људи. Тако се посте-
 пено заборавило на др. Враговића, који је наставио са
 својим субверзивним радом и није више ни био контро-
 лисан. Сви моји предлози нису били спровођени, а за
 све ствари сазнавало се из Загреба од стране Павелића,
 па су и моји повереници међу повратницима откривени
 од Павелићеваца и упропашћени. Мислио сам најзад и
 ја да ће ово бити неки чиновник Враговића, па сам у
 том правцу помињао и тражио истраге, које су се огра-

ничиле на обичним евиденцијама.

У међувремену добио сам наређење од тад. [ашњег] претседника Краљ.[евске] владе г. [осподина] др. М.[илана] Стојадиновића да ступим у везу са др. М.[илом] Будаком и да овога повратим у земљу, јер да је овај преко неких у земљи молио за повраћај, док се чуло да овај и сам увиђа да Павелић не може да игра више никакву улогу, као и да су односи између ове двојице охладнели. Успео сам да се ставим у везу са др. Будаком и постепено сам приволео овога да ми ода све тајне усташке организације и да осуди Павелића, као и да да писмену обавезу да ће се на повратку држати лојално и мирно. По жељи др. Будака одвео сам овога пре повратка код г. др. Стојадиновића који је у то време боравио на језеру Комо. Он ми је причао да г. др. Стојадиновић тражи од њега да поведе акцију на повратку у земљу противу Павелића и да окупи све франковце око себе на бази сарадње са Београдом, као и да утиче на Господина др. Мачека на сарадњу са Србима, јер се др. Будак хвалио са великим пријатељством Господина Др. Мачека из ранијих времена, када су заједно сарађивали пре његовог бегства из земље. И заиста, др. Будак на повратку у Загреб посетио је у два маха господина др. Мачека и настојао је да се приближи ХСС (Хрватска сељачка странка – *примедба приређивача*), што ми је и он, господин др. Мачек рекао. Међутим, каже ми господин др. Мачек, неки повратници, међу овима Шуман Мате, повели су акцију противу др. Будака и тражили да се овај изведе на суд због злостављања емиграната у Италији, када је овај био заповедник логора на Липарима, па је господин др. Мачек морао да нареди привидно истрагу, сматрајући да на овај начин може ствари да одуговлачи. Ово је наљутило др. Будака и он се повукао и

убрзо се почео да окружује франковцима, а нарочито после самоубиства његове жене, које је овај покушавао да представи као злонамерно убиство од стране власти.

На мојим честим пролазима кроз Загреб примећивао сам др. Враговићу, да је чудно држање др. Будака и да имам утисак да овај напуштен од свију поново се оријентише франковцима и групи Павелића, што је овај негирао тврдећи да је овај као књижевник мирољубив и да не одобрава терористичке методе рада.

Из Италије сам повратио и бив.[шег] секретара за пропаганду Јосипа Миљковића, који сада заузима код Павелића положај државног секретара за пропаганду. Овај ми је у Италији послужио дуже времена као повереник и одао ми је целокупну организацију и све тајне ове, па ми је и својеручно у 25 страна изнео рад организације и напао је врло оштро Павелића. На основу оваквог држања Министарство је дозволило повратак у земљу Миљковићу и ја сам овога препоручио загребачкој полицији да се прихвати и згодно употреби за разбијање Павелићеваца у земљи. Међутим, Миљковић на повратку у земљу [није] искоришћен, а нити натпажан, већ убрзо видим и овога да се оријентише групи Павелићеваца, и на моја тражења да се овај опомене и да му се припрети материјалом, који је овај мени дао, а који се могао врло лепо да искористи, нисам добијао никакве одговоре. Др. Враговић је и мени тврдио, да Миљковић ништа не ради на политичком пољу, већ студира, и да је боље да се остави на миру. Наравно да се сада све разјашњава.

После закључења споразума између Београда и Загреба (мисли се на стварање Бановине Хрватске 26. августа 1938. године – *примедба приређивача*) обустављено је до даљег наређења репатрирање емиграната и

овај моменат Павелићевци искоришћавају да [се] убаце међу емигрантима, да их господин др. Мачек не жели и да се могу у Хрватску повратити кроз револуцију и са Павелићем на челу. Тада започиње поновна пропаганда Павелића међу емигрантима у Италији, јер и италијанске власти почињу да дозвољавају дискретну акцију Павелићу и његовим агентима, пошто су у збацивању режима Стојадиновића гледали нову нашу оријентацију и сматрали су да је потребно опет припремати револуционарни терен у нашој земљи. Наравно, Италија није била задовољна споразумом између Срба и Хрвата и покушала је преко Павелића да изазове незадовољство и да створи нов талас противу Београда, што јој није полазило за руком.

Потребно је да се овде опширније задржимо на излагању чињеница које ће најјасније указати на најновије догађаје и на систематско припремање рата противу наше земље од стране Италије.

Као што је познато Италија је увек рачунала у својим политичким подухватима или боље рећи у уцењивањима према нашој земљи на др. Анту Павелића, који је био и кроз марсељски атентат чврсто повезан за Мусолинија и грофа Ћана, а са чијим је знањем и сугестијама овај тежак злочин организовао, јер су они, као што напред рекох, очекивали у следству атентата распад наше земље. У својој цик-цак политичкој линији, која је у главном зависила од Берлина, Италија је повремено допуштала Павелићу или бремзовала донекле акцију противу наше земље, што је зависило да ли се у односном моменту требало рачунати на нашу земљу или је требало уценити Београд. Међутим италијанска пропаганда у нашој земљи увек се ослањала на франковце са којима је одржавана најтешња веза преко кон-

сулата у Загребу (др. Гоби). У Загребу је дуже времена био расцеп међу франковцима, тако, да су се оцртавале три групе: група Церовског-др. Будака; група Гаљиарди-Рукавина; и трећа група др. Бућа која је била оријентисана према Немцима. са првом и другом групом итал. [ијански] ген.[ерални] консулат подржавао је директне везе и финансирао је рад ових организација.

Може се рећи да је једно дуже време после потписа пакта пријатељства са нашом земљом емиграција била добро контролисана и да се помишљало и на ликвидацију усташког питања. Ово је било у времену г. др. Стојадиновића јер свакако тада Италијани нису могли предвидети све будуће догађаје, већ су рачунали да се морају са нами некако нагодити и да су им сви ранији планови противу наше земље пропали. Павелић је био конфиниран и Сиени; али ипак донекле се попуштало према овоме и дозвољавало се или боље рећи затварале су се очи пред његовим везама са иностранством и које је он вешто филтрирао преко италијанских и наших свећеника. Италија је једно дуже време била укинула и оне велике кредите за „хрватски домобран“, који је у једном моменту дошао у кризу због материјалних средстава, па је једва повремено успевао уз мотивацију чланова да изда који број овога листа, колико да се покаже да организација животари и да се прикрије њен распад, који се сваким даном приближавао. Павелић је преко свећеника – ђака др. Јустина Медића, из фрањевачког реда, поручивао својим људима у Америци: Луки Грбићу, Фрањи Будаку и Звонку Будаку, у Сев.[ерној] Америци, да се стрпе, као и својим делегатима у Ј.[ужној] Америци: Златку Фајсману и Анти Валенти, које је охрађивао да је ова криза моментална и да се не сме показати пред Италијанима слабост организације. Паве-

лић је стално радио на интригама између наше земље и Италије рачунајући на опортун моменат за своју акцију.

Ја сам увек подвлачио на надлежним местима да је Павелић за нас једна стална опасност, о којој треба водити строгу евиденцију, као и да је потребно чим пре растурити његове организације, како у Европи, тако и у Америци, као и ликвидирати усташко питање, јер Италија је увек рачунала на овога, док многи нису придавали Павелићу ову важност сматрајући да он нема никога за собом, заборављајући да то данас у насилним акцијама „осовине“ није ни потребно, већ само једна форма и издајник.

У Сиени су студирали неки наши свећеници у фрањевачком заводу „Опсерванца“ и међу овима је био фра др. Јустин Медић, о коме је било напред речи. Овај је био у најбољим везама са Павелићем и слао је његове поруке у Америку и у земљу. Врло сам често морао да дејствујем код итал.[ијанских] власти ради овога и ради италијанских свећеника фра Емануела Сардиа, пароха краја у коме се налазила вила Павелића, јер је и овај помагао Павелића у дописивању и у његовим везама. Италијанске власти по њиховом старом обичају оглушивале су се о овим нашим примедбама тврдећи да ће спречити, да ће спровести истрагу, па се готово увек мање више на овоме завршавало.

У Риму имамо велики наш католички завод Св. Јеронима са црквом, који смо помагали у изграђивању нове палате завода у центру града, па и у овом заводу Павелић је још од прве своје акције имао своје везе, које је и сада употребљавао, тако, да сам врло често наилазио у својим истрагама на канале Павелића и његове људе у овом заводу. Тако сам открио у овом нашем заводу ђаке-свећенике: Јосипа Шојата, из Сења, и

Бранимира Жупанчића, који су активно сарађивали са Павелићевцима на везама са земљом, док сам наилазио и на друге ђаке, који су показивали знаке симпатија али нисам могао утврдити и њихов рад и везе са Павелићем. Прву двојицу смо протерали из Италије у земљу али изгледа да нису били узети на одговорност или су пак после саслушања у загреб.[ачкој] полицији пуштени на слободу да несметано наставе свој рад у земљи, што је свакако било опасније.

Према извештајима Краљ.[евског] посланства из Вашингтона пошта за Павелића долазила је и преко нашег свећеника фра Бонавентуре Зеца, ген.[ералног] прокуратора завода Св. Кузме и Дамјана у Риму – Виа Миранда бр. 2. Истрагом утврдио сам тачност ове вести али је истрага застала, с обзиром да су се сви заузели за овога човека, па и Ватикански кругови. Наравно, овај је такође сазнао за наше интересовање и обуставио је свој рад. Ради илустровања акције Павелића међу свећеницима довољно би било цитирати једно писмо упућено од фра Бона Зеца писано на латинском језику итал.[ијанском] пароху у месту Таурианова, где је тада био конфиниран познати терориста Владимир Сингер, званни Владо „жап“, у овом писму Зец објашњава акцију усташа са паролом борбе противу српског православља и препоручује младог борца за католицизам овог пароху, ради венчања. Између Сингера и Зеца преписка је ишла преко овог италијанског пароха, чијег се имена не сећам. На моје интервенисање итал.[ијанска] полиција учинила је корак код Ватикана за премештај овог свећеника, који је уклоњен.

Треба напоменути овом приликом да је Павелић од раније стајао добро код извесних ватиканских кругова, специјално код кардинала (Херменгилда – *примедба*

приређивача) Пелегринетија, бив.[шег] папског нунција у Београду, јер је употребљавао паролу борбе противу православља и оснивање једне католичке државе. Он је у првом делу своје акције имао одличне везе са бискупом Иваном Шарићем из Сарајева са којим се виђао у Риму ранијих година. Шарић је приликом Еухаристичког конгреса у Ј.[ужној] Америци обишао и осветио домове „Хрватског домобрана“, о чему смо имали извештаје и фотографије и преко усташке штампе. Опет неки обзири нису нам дозволили да се законски обрачунамо ни са овим високим свећеником.

У своме раду наилазио сам врло често на разне и јаке сумње противу ректора завода Св. Јеронима г. др. Јураја Мацареца али од мене су се тражили писмени докази, што нисам могао да прибавим, јер се овај врло вешто чувао и изгледа да је своје везе филтрирао преко фра Медића и других ђака-свећеника. Сада се, нажалост, и ово доказало као тачно и то еклатантним доказом предајом од др. Мацареца нашег завода Павелићу и његов прилазак са већином свећеника овоме. О овом акту др. Мацареца обавештен сам писмено од нашег посланика Господина др. (Нику – *примедба приређивача*) Мирошевића-Сорга од пре неколико дана.

После једног извесног периода затишја, тако да се изразим, а који је био ипак карактеризован повременим покушајима успостављања веза Павелића са земљом и иностранством, колико да да од себе знаке живота и наду својим људима на обнову акције, док је од конфинираних усташа био потпуно одвојен, он користи ратни заплет и још док се Италија одлучивала Павелић је вешто почео да маневрише и да искоришћава наше доста охладнеле односе са Римом. Павелић је покушавао да Италију упути противу нас, јер и онако

је Италија желела да избегне сукоб са Француском све до последњег момента. Павелић је примао извештаје из земље како је код нас ситуација зрела за револуцију и како се наш Гл.[авни] ђ.[енерал]штаб и Влада припремају на напад противу Италије и то када ова буде напала Француску. Наравно, да је Рим овакве вешто убачене, можда и поручене, разлоге радо прихватао да би се заплет створио на Балкану, где је Италија претендовала на своје животне просторе, док међутим Берлин је упутио Италију на Француску.

Павелић је добио дозволу за обнову усташке акције половином јануара 1940. године, када је посетио, по позиву, грофа Ћана у његовој приватној вили и Риму, па се том приликом говорило и о плану распарчавања наше земље, што сада и сам Павелић признаје. У овом смислу дао је изјаву Павелић као „шеф државе“ италијанском новинару Курциу Малапарте, који је ову изјаву публиковао у своме чланку у „Коријери дела Сери“ од 20. маја т.г. под насловом: „Историјски сусрет у Монфалкону“.

До акције противу Југославије није тада дошло са разлога да Берлин није дозволио Риму и ја знам да је Павелић у то време поново замољен да се стрпи и да појача свој конспиративни рад у земљи у очекивању повољнијих момената за акцију. Ипак овај период обележава започињање обнове усташке акције, како у земљи, тако и у Италији, а специјално на успостављању канала са земљом.

Некако у то време Павелић је добио дозволу да успостави своју терористичку организацију на револуционарној бази и да припреми обнову акције за опортунни моменат, који је једино зависио од политичког развоја догађаја. Одмах је обновљен „главни усташки

стан“ са седиштем у Луки, крај Пизе и Флоренције. Овај „главни усташки стан“ је био састављен од следећих усташа: Евген Кватерник, капетан Стјепан Томичић зв. Дабиша, Вјекослав Сервац, Мијо Бзик, Иван Херенчић, Владимир Сингер, Мијо Бабић, Антун Година, Иван Девчић звани Пивац, који је познат из личке буне (такозвани Велебитски устанак 1932. године – *примедба приређивача*), све стари и опробани злочинци из ранијих акција. Овај „штаб“ бандита имао је за задатак да успостави канале са земљом и да најхитније организује у земљи усташе и да припреми акцију за погодан момент, који се сваког часа очекивао и најављивао, што је зависило од политичке ситуације, која се врло често мењала између Београда и Рима.

Тако су успостављени канали у Трсту, на Ријеци, односно Сушаку, као и у Задру преко Прека Шибеника. У Трст је био доведен из Беча бив.[ши] пуковник Франц Аполонио, зет Ивана Перчевића, који је имао за задатак организовање војне шпијунаже у сарадњи са италијанским обавештајним центром у Трсту, док на Сушаку ангажован је трговац Маријан Шимић и његова секретарица Милка Гржета, која је свакодневно прелазила на Ријеку ради поште и материјала, који је примала од емиграната Антуна Године, који је у то време био на каналу усташа на Ријеци. На Сушаку радили су и неки други агенти Павелића на вези са Загребом од којих се сећам: Јосипа Рукавине, Павао Дошена, док осталих се не сећам имена.

У Задру је радио др. Андрија Реља и преко Прека-Шибеника подржавао везе са Павелићевцима и пребацивао материјал и људе, који су долазили на састанак са Павелићем. У овој акцији нарочито су се компромитовали у Преку: др. Марко Машина, који је важио као

човек господина др. Мачека и присталица ХСС (Хрватска сељачка странка – *примедба приређивача*), Шиме Вукић, баркар из Прека, који је стално пребацивао материјал и људе између нас и Задра. У последње време дошао је један млади полицијски чиновник, чијег се имена не сећам, који је одао и неке наше поверљиве расписе Павелићу. Овај полицајац је познат Господину Бану (Ивану Шубашићу – *примедба приређивача*), јер сам одмах на овога скренуо пажњу. У Шибенику било је више лица у вези са Задром, као адвокат Николић, онам. [ошњи] парох, који је избегао, и др.

Из Загреба одржавали су везу са Задром – др. Рељом курири др. Будака: Јеролим Катић, који је имао бифе крај полиције, Стјепан Ивандић, из Поседарја, док са Трстом везе су ишле преко наших кондуктера, па је један ухваћен у везама и противу овога повела се истрага.

Међу људима Павелића, као и у италијанском полицијском надзорном апарату, имао сам доста добрих веза, тако да сам преко ових својих повереника био о свему хитно обавештаван и увек сам са целокупним материјалом упознавао Министарство унутр.[ашњих] послова, док сам у два маха био упућиван и код Претседника господина др. Мачека, господина др. И.[вана] Јукића, Помоћника Министра иностраних послова, као и код Господина Бана у Загребу, да би и ове упознао са својим обавештењима и договорио се о новим потребама и изменама у полицији.

Увидео сам императивну потребу измене полицијског апарата у Загребу и да се ова деликатна пол.[ицијско] обавештајна служба повери једном ужем кругу опробаних чиновника, као и да се успостави директан контакт по овим питањима између Министарства

унутр.[ашњих] послова – помоћника Министра и господина Бана. У првом моменту то није ишло и ја сам својој служби у Риму стално доживљавао да сам врло често сазнавао да је Павелић у току наших деликатних ствари, па су и неки намерно убачени са наше стране поверљиви извештаји долазили до руку Павелића, што је био еклатантан доказ да је овај имао своје људе у загреб.[ачкој] полицији, што је уосталом и он тврдио и хвалио се код итал.[анских] власти.

Нажалост, све моје опомене нису биле ефикасне, већ је требало сачекати и конкретније чињенице да би се увидела потреба дубоких реформи и измена целокупног пол.[ицијског] апарата у Загребу и по неким другим местима, о чему ћемо доцније говорити.

У Хрватској Павелић је успео преко својих повереника да спроведе организацију или боље рећи да у Загребу постави један свој комитет у који су ушли: др. Божа Церовски, др. Миле Будак, др. Милован Жанић, Славко Кватерник, др. Младен Лорковић, бив.[ши] пуковник [Адолф] Сабљак, и др. Церовски је све до бегства у Италију био заменик Павелића за Хрватску и водио конспиративну акцију са Славком Кватерником и пуковником Сабљаком, док су др. Будак и др. Жанић имали пропагандну и организациону страну. Они су имали да постављају комитете организације и да ове затим повезују са конспиративним људима ради акције. Пуковник Сабљак имао је војну шпијунажу и повезивање са хрватским официрима и прикупљање нашег војног материјала по наређењу из Рима, односно Павелића.

Др. Будак и Жанић штампали су новине и летке и ове су ствари обично радили у „Семеништу“ у Загребу, као и по неким другим манастирима (самостанима

– *примедба приређивача*). У овој њиховој акцији откривени су више свећеника, који су били похапшени и под истрагом. Једна врло немила појава али која се даје објаснити ранијом акцијом Павелића и његовом оштром борбом противу православља на чему је он базирао окупљање ових младих свећеника – већином фрањеваца. Сваког часа откривали смо ћелије Павелића међу млађим свећеницима, специјално у Далмацији и у Загребу, па смо са прибављеним материјалом више пута интервенисали преко нашег Господина Посланика при Св.[етој] Столици код Папе и других али случајеви су се понављали и изгледа да и ове интервенције нису помогле.

У Загребу постојала је и једна друга група франковаца, да не говорим о групи др. Бућа, која је имала немачку оријентацију и стварала некакву радничку националну организацију, и ова група окупљала је мањи број људи и то: др. Емануел-Манко Гаљиарди, гроф [Јосип] Бомбел(ес – *примедба приређивача*), бив.[ши] капетан Јуца Рукавина, који је помилован са доживотне робије, и др[уги]. На челу ове групе стајао је Гаљиарди, који се афирмирао код Италијана као стари њихов шпијун. За Гаљиардија стварно се може рећи: „Чији није био и чији бити неће“. Рукавина је стајао на челу организације „политичких осуђеника“ и ову је искоришћавао за своје терористичке подухвате. Ова је група била противу др. Будака и Сл.[авка] Кватерника, док је тобоже признавала Павелића, премда је и овди постојала суревњивост. Ову групу финансирала је Италија према раду и према налозима за извршење добијеним из Рима. Гроф Бомбел био је курир између Рима и Загреба и он се старао о финансијској страни организације. Имао сам прилике да чешће пута примећујем овога у Риму и у везама са

италијанским државницима. Он је од Министра финансија, Таон де Ревела, по налогу грофа Ђана, примио у више махова веће суме новаца, док је у Риму редовно био приман од Филипа Анфуза, који је радио емигрантске ствари од обнове усташке акције.

Министар Филипо Анфузо у више махова настојао је да измири групу Гаљиардија и др. Церовског-др. Будака, јер међусобне борбе у многоне су кочиле појачани рад усташа у земљи, о чему ће доцније бити речи.

Италијанима је стало било да преко Павелића по сваку цену дођу до наших војних података и планова и стално се форсирао Павелић и његови људи у земљи да прикупљају што хитније ова војна обавештења, како би се на основу ових поставили италијански ратни планови противу нас. Сазнао сам за многа наша војна обавештења, а која су долазила од пуковника Сабљака из Загреба, као и од мајора Томислава Сертића, званог у конспирацији „Сека“, који је ова дотурао преко Павао Дошена на Ријеку. Сертић је ангажовао и једног свог пријатеља мајора у Огулину, чијег се имена не сећам али знам да је ухапшен од наших војних власти, а после бегства Сертића из земље. О свему сам био обавестио своје Министарство молећи хитну истрагу али у међувремену се ствар открива и настају прва бегства из наше земље: Маријан Шимић, Дошен, Сертић, др. Церовски, Јосип Рукавина, Јеролим Катић, Ивандић. Сертић је прво избегао у Мађарску, а затим је допутовао у Флоренцију, где је остао у сарадњи са Павелићем на војним стварима. Овди се најбоље показало да је Павелић имао своје људе у нашој полицији и да му је све откривано, па су се тако на време могли спасти од хапшења ови његови главни агенти, који су били компромитовани пруженим материјалом из мојих извора.

Тако нови емигранти смештени на Ријеци и у Задру знатно су појачали акцију Павелића, која се нарочито осећала од краја прошле године. На Ријеци су дуже времена боравили: др. Церовски, Маријан Шимић, П.[авао] Дошен, Јосип Рукавина, док у Задру Јеролим Катић и Мате Бобан појачавају рад др. Реље.

Инсистирао сам сваког часа код итал.[ијанских] власти да се ови нови емигранти уклоне дубље од границе али је то једва уследило после дужег времена и то Шимић је повучен у Трст, одакле је опет несметано наставио акцију и чешће навраћао на Ријеку ради састанака са својим људима, који су онамо долазили из Загреба и са Сушака.

Некако крајем прошле године био је позван у Италију на договор код Павелића Емануел-Манко Гаљиарди, који се илегално пребацио преко Прека-Задра, о чему сам одмах обавестио наше власти, што се пак одмах сазнало од Павелића, тако, да је из страха од хапшења Гаљиарди остао у Пизи као емигрант. Овом приликом је Гаљиарди дао свој велик извештај итал.[ијанским] властима о своме раду, јер се овоме замеравало да је трошио много новаца, док је у последње време подбацио са акцијом на терену. Гаљиарди је у свом извештају тврдио, да је његова организација спровела инциденте у војсци у гарнизонима: Карловац, Осијек, и др.[угих] места, пре две године, па да је његова организација извршила и серију атентата у Загребу и околини, док је оштро осуђивао др. Будака и Сл.[авка] Кватерника, који су га ометали у раду. Тада се открило да др. Гаљиарди није примао послати новац преко грофа Бомбела, који је новац Рима на два милиона динара употребио за исплату својих дугова. О свему Гаљиарди је обавестио Рукавину, кога је оставио за свога заменика,

па је у следству овог извештаја гроф Бомбел осуђен на смрт од организације и на њега је извршен атентат у Загребу, који је организовао Јуца Рукавина, како се и сам Гаљиарди хвалио код Павелића. Тражио сам одмах у следству атентата да се гроф Бомбел ухапси и Јуца Рукавина и да се поведе и прошири истрага на све познате чланове банде, једне и друге групе, али и овог пута загреб. [ачка] полиција из непознатих ми разлога није отворила истрагу и гроф Бомбел се склонио из Загреба, док је Јуца Рукавина остао на слободи.

После овог догађаја био сам у Београду и тражио да се поведе истрага, као и да се организује један специјални полицијски апарат, јер нисам имао више поверења у загреб.[ачку] полицију или боље рећи у др. Јоа Враговића и у његову најближу околину. Тада сам добио обећање да ће се све ово проучити и да ће се помоћник Министра г. Ж. Симоновић састати са Господином Баном да се ово све уреди и да се створе обавештајни секторски центри према Постојни, Ријеци и Задру, што је било врло потребно.

Убрзо долази у Италију на позив Павелића и Гаљиардија Јуца Рукавина, који се илегално пребацује преко Задра, о чему најхитније обавештавам Министарство скрећући пажњу на значај доласка Рукавине, јер овај је имао за дужност да проучи са Павелићем целу револуционарну акцију и да пребаци материјал. Замолио сам највећу пажњу приликом истраге, као и да се овај пусти да дође у земљу и да се прати, јер ће имати да обиђе све људе, једне и друге групе, и да им испоручи инструкције Павелића за претстојећу акцију. Рукавина остаје 20 дана у Италији, јер је обавештен да ми знамо за бегство и да се припрема његово хапшење на повратку у земљу. У међувремену обавештен је из Загреба да је

све уређено и да може да се поврати у земљу. Обавестио сам телеграфски Министарство преко Краљ.[евског] посланства када је Рукавина кренуо преко Задра да се убаци у земљу и надао сам се да ће овај бити затворен али се дешавају ствари необјашњиве, које сам тек доцније сазнао. Др. Враговић је тврдио Министарству, а на основу извештаја својих чиновника, да Рукавина није напуштао своју постељу, већ је 20 дана био болестан, па тако је мој извештај демантован, Павелић је ликовео и показивао своје извештаје итал.[ијанској] полицији тражећи да ја будем уклоњен из Италије. Италијанска полиција му је дала као разлог да ја морам остати на својој дужности, јер би иначе пала сумња на Италију и њене припреме, што није било политички опортуно.

Рукавина је овом приликом примио инструкције од Павелића, Италијана, као и од Гаљиардија за рад на терену обеју група, које су сада биле измирене, као и да однесе новац и поруке за скорашњу акцију. Рукавина је овом приликом поднео велики извештај преко Павелића итал.[анском] Мин.[истарству] иностр.[аних] полова о политичким приликама у земљи, о нашим војним припремама као и о стању организације. Овај сам извештај имао у препису и доставио сам Министарству, с молбом да се не показује загреб.[ачкој] полицији, већ само Господину Бану. Тада је решено са Рукавином да се усташа убацују као падобранци у нашим војничким оделима, док ће им Рукавина јавити погодна места, где ће бити сачекани. Било је детаљирано за рад у земљи на случај акције и ратног заплета са нама, који се предвиђао.

Писао сам у више махова лично тад.[ашњем] помоћнику г.[осподину] Ж. Симоновићу молећи га да узме у своје руке случај Рукавине за кога гарантујем да

је био у Италији 20 дана, јер ће се кроз овај случај све открити. Најзад, овај случај, као и многобројни други, послужили су да се уверимо да је потребна смена др. Враговића и његове околине, па је на место овога доведен др. Рихард Викерт, управник полиције из Сарајева, који се одмах дао на посао, премда је већ било доцкан да се ствари поставе на своја места. Имао сам прилике да разговарам са г.[осподином] др. Викертом и Загребу, када је овај преузео дужност, па сам му о свему говорио и дао спискове опасних лица. Он је одмах ухапсио Рукавину, па је убрзо открио организације Павелића, које је хтео да растури али видим да није имао више времена. Том приликом било је говора и о конфинацијама и о потребним превентивним хапшењима сумњивих лица, које смо имали, на случај да покуша револуција или да дође до рата са Римом.

Шта је било и где је ово застало на знам. Нажалост, време је журило и било је већ доцкан да се систематски спроведу ствари, које су тако дуго времена саботиране и спровођене у корист Павелића. Само чишћење полицијског апарата захтевало је много времена са пуно такта, као и новог стручног особља.

Марта месеца т.г. добио је др. Павелић из Загреба велики војни извештај од бив.[шег] пуковника Сабљака о последњим нашим војним припремама, обавештења о нашем ратном плану, односно о главној нашој линији и прихватним линијама, о распореду војних снага, помоћним аеродромима, о новим изменама у авијацији, повлачењу аеродрома са границе, итд. итд. Сећам се да је било многих поверљивих извештаја са ознаком поверљивог броја Гл.[авног] Ђ.[енерал]штаба. Ја сам овај извештај добио у изводу од шест страна и просто нисам могао да верујем али ми је г. п.пуковник Шкриванић,

коме сам о овоме говорио, потврдио податке о најновијим променама у авијацији, а које су биле строго поверљиве природе. Извештај сам послао преко г.[осподина] Саве Обрадовића, помоћника Министра трговине, који се тада повраћао са трг.[овачких] преговора из Рима.

Знам да је извештај најхитније предат Гл.[авног] ђ.[енерал]штабу – Обав.[ештајном] одељењу, па ме је један мој познаник из Министарства унутр.[ашњих] послова обавестио, да је овај извештај страшно одјекнуо у Мин.[истарству] војске и морнарице. Овај сам извештај, као и остале строго поверљиве извештаје, доставио на личност г.[осподина] Ж. Симоновића, тад.[ашњег] помоћника Министра.

Тада сам увидео да у Загребу пуковник Сабљак, др. Будак и др.[уги] имају многе везе у нашој војсци, док се Павелић хвалио са својом новом везом у Гл.[авном] ђ.[енерал]штабу (неки пуковник Хрват), чије име нисам могао одмах сазнати. Настао сам и ту везу да откријем али је наступио рат и био сам одмах стављен под пол.[ицијски] надзор и морао сам обуставити све своје везе.

Павелић је у више махова навраћао у Рим од јануара т.г., наравно, у строгој тајности у пратњи др. Еркола Контиа, ген. инспектора ј.[авне] б.[езбедности], и отседао је у хотелу „Континентал“. У овим приликама обилазио је министра Филипа Анфуза у његовом приватном стану, као и неке из Гл.[авног] ђ.[енерал]штаба, док код Мусолинија није био вођен, што је било и разумљиво пошто се овај није хтео још да компромитује не знајући ток његове цик-цак политичке линије, која је још увек у своме померању зависила искључиво од држања Берлина. Баш у то време настајало се од Берлина да се и ми привучемо на страну „осовине“, што је Италија специјално желела, с обзиром на страшан положај

италијанске војске у Албанији, која се морала некако спасти. На овај начин правдали су се код др. Павелића обећавајући овоме да ће моменат за акцију убрзо доћи.

Анфузо је једном приликом затражио од Павелића листу његових најважнијих политичких пријатеља у Југославији а на које он може да рачуна на случај акције у земљи. Ову сам листу доставио Министарству и она износи на 100 имена, па се већином помињу познати симпатизери Павелића, франковци, као и неки од Муслимана из Босне, па међу овима и др. Џафер Куленовић. Ја сам у два маха обавештавао Министарство о овим људима Павелића скрећући пажњу да се при ревидирању треба повести строгог рачуна, јер није искључено да је било и хвалисања са стране Павелића, како би свој покрет у земљи претставио код Италијана као озбиљан народни вал.

Некако у то време наилази једно мање затишје јер смо се почели да оријентишемо у знаку „осовине“ и тада је Рим опет покушао да нас за моменат залаже. Наше власти хтеле су да овај моменат искористимо и да затражимо повраћај у земљу наших нових емиграната, којих је било деветорица, док итал.[ијанске] власти су отезале са овим одговором и сви наши кораци, како моји преко Мин.[истарства] унутр.[њих] послова, тако и Краљ.[евског] посланства преко Мин.[истарства] иностран.[аних] послова, нису успели и једноставно нисмо добили одговор, док ми је речено да не инсистирамо у овом тражењу. Преко својих повереника обавештен сам да је Павелић био врло љут и забринут услед нашег оријентисања према линији Берлина – Рима, па је био позван у Рим и примио је утехе и обећања да ће све то бити пролазно и за моменат, с обзиром на тешку ситуацију у Албанији. Од Павелића се тражило да за моменат

успори своју акцију како се не би давали претексти за наше интервенције, а нарочито у овим моментима када смо били потребни Италији и Немачкој. Увек стара тактика Рима када се нешто изчекивало од нас. Павелић је и даље могао конспиративно да ради и да подржава револуционарни дух код својих људи поручујући овима да је ово само један потребан трик, политички маневар потребан Италији, док се он сада може још са више поверења ослонити на Италију, јер има обећања са надлежне стране. На овај начин умирио је своје људе, а материјална сретства нису била умањена, већ се само требало уздржати од каквих изгреда у земљи, како се не би компромитовала мирољубива акције Италије према нама, а која се имала тих дана да манифестује у нашем повлачењу ка „осовини“.

Гаљиарди је становао у Пизи и стално је био у кореспонденцији са женом бив.[шег] министра Ивице Ковачевића, која му је служила за везу у земљи, као и још једна личност у Марибору, које се не сећам. Преко писама и карата, на један погодан начин, Гаљиарди је под туђим именом обавештавао да ће скоро започети акција и да ће за Ускрс бити већ својој кући. Сва сам писма и карте имао у препису и доставио сам их Министарству и Министарство је идентификовало сва лица, која су се помињала под псеудонимом. Павелић није много веровао у Гаљиардија и није активно сарађивао са овим, јер га је сумњичио, с обзиром на његову прошлост, а тим пре, што се веровало да и овај има везе с нама, јер никако нису успели да открију наше изворе.

Италија је баш у то време учинила корак у Берлину тражећи да овај инсистира у Београду да се и ми оријентишемо у знаку „осовине“, као и да олакшамо Риму изашиљање помоћи њиховим трупима у Албани-

ји. Тих дана био сам обавештен да ћемо ми бити позвани у Салцбург на разговоре, што се и десило. Баш на дан поласка за Салцбург наших државника био сам позван у посету код министра фон Бизмарка и посетио сам овога праћен од шефа „СС“ трупа за Италију грофа др. Евгена Долмана. Са овом двојицом сам имао дужи разговор о хрватским емигрантима и др. Долман је са своје стране напао рђаво држање Италијана, који греше помажући једну групицу компромитовних људи у марсељском атентату, што онемогућава сасвим природно и потребну искреност у садашњим нашим везама са Италијом. Бизмарк је обећао да ће он лично разговарати са Филипом Анфузом о овој банди и да ће подржати да се бар сада реши ово питање, што ће допринети и стварном побољшању наших односа са Италијом.

Наредних дана трудио сам се да искористим ове политичке моменте и да решим у колико се може боље емигрантска питања, као и да повратим Павелића и остале емигранте, који су сачињавали „главни усташки стан“, у своја ранија места конфинације. Наишао сам у првим корацима на неискреност код итал.[ијанских] власти, које ништа нису хтеле да признају, већ су покушавале да се правдају, јер су хтеле да добију у времену. Сва обећања проконтролисана преко мојих људи показала су се као нетачна. Јасно је било да се ствари отежу и да се тактизира са нама. Увидео сам да је потребно и енергично интервенисати, па сам припремао у овом смислу и предлоге, а нарочито да се учини корак у конкретној форми и изнесу и документа, којима се апсолутно могло на један непобитан начин доказати да је Павелић и његова банда припремала револуцију код нас.

Наш велики дан 27. март одјекнуо је страшно у Италији и било је само питање добијања у времену, јер

се Рим поплашио за своју војску у Албанији. Мени је било одмах јасно ово тактизирање Италије када је 28. марта, већ сутрадан, допутовао у Рим по позиву Филипа Анфуза др. Павелић у пратњи неколицине из свога „главног усташког стана“ и то: Евген Кватерник, Стјефан Томичић, Мијо Бабић, Томислав Сертић, [Анте] Година, [Вјекослав] Серваци. Сви су ови отсели заједно са др. Контвијем, ген.[ералним] инспектором ј.[авне] б.[езбедности], у хотелу „Континентал“. Имао сам прилике да ове са неколико метара даљине видим одмах по доласку и пратио сам их у стопу, тако, да сам о свему био најхитније обавештаван. Још истог дана упутио сам један велики телеграм своме Министарству скрећући пажњу да се ради о револуцији у Хрватској, која ће бити подржана од Рима и војнички. Павелић је видео поред Анфуза и неке личности из Гл.[авног] ђ.[енерал]штаба заједно са Сертићем и Томичићем, који су били војни експерти Павелића. Анфузо им је рекао да се припреме за револуцију јер је њихов моменат дошао и дате су им одрешене руке и сва подршка итал.[ијанских] власти. Још тога дана је наређено да се сви усташе пусте из конфинације, са Липара и Сардиније, укупно 231, и да се упуте у Пизу, где су примили наше војне униформе и упућени су затим на границу према Ријечи, где је Павелић 1. априла отишао.

На дан 29. марта др. Павелић је у кабинету ген.[ералног] директора полиције др. Сениза доведен у везу са шефом „СС“ трупа др. Долманом, који је још истог дана ступио у везу са Берлином да би издејствовао потврду Павелића и дозволу за акцију. Кроз ове дане Павелић је проучавао своју акцију у Хрватској заједно са својим људима и итал.[ијанским] војним експертима, као и припреман је пропагандни материјал, револуцио-

нарни говори, др.[уги] материјал.

Како су се моменти развијали муњевитом брзином ја сам сваког дана почевши од 28. марта, извештавао Министарство унутр.[ашњих] послова, преко шифре Краљ.[евског] посланства, о свима овим детаљима молећи у шифри од 29. марта да се изврше превентивна хапшења: др. Будака, др. Жанића, Сл.[авка] Кватерника, др. Лорковића и свију оних других са већ успостављене евиденционе листе. Ја сам отворено рекао у овим мојим телеграмима да Павелић организује револуцију у позадини наше војске и да ће усташа да се спуштају у нашим униформама као падобранци. Италија је покушавала да нас у преговорима завара за неко време како би немачка војска могла да се организује за напад на нас, док напад је решен и пуна подршка Павелићу је дата већ 28. марта а остало је било само маневрисање и тактизирање ради нашег заваривања.

Ја сам о свему овоме обавештавао и нашег војног изасланика г. ђенерала Раносовића, који је такође са своје стране обавештавао телеграфским путем своје Министарство. Поставља се питање да ли су ови телеграми примљени или су Италијани ове задржали на својој пошти, с обзиром да су припремали рат, што ми до сада није познато.

Павелић је 1. априла отпутовао за Албанију (Фиренцу – *примедба приређивача*) код својих људи и отуда је са неког војног радија, коме су дали име „Велебит“ позвао усташе на револуцију и хрватски народ да помогне усташе. Ова је усташка станица радила кроз те дане све до напада Италије на нас.

Резимирајући последње догађаје, а да не говорим и о предњим изнетим чињеницама, јасно се утврђује да је Италија та која је свесно припремала рат про-

тиву нас и да је она изазвала свога савезника да нас нападне, док је она само вешто маневрисала за моменат како би се немачка војска могла да припреми за напад противу наше земље и Грчке. Италија се плашила своје катастрофе у Албанији и зато је изигравала посредника да би само нас заварала и добила у времену. Она је та која је тражила погодну прилику и стварала својом неискреношћу заплете са нашом земљом и да смо тада избегли рат она би већ сутрадан, како како је то обећала своме савезнику Павелићу, у опортуном моменту, изазвала напад на нас, јер она је у своју карту интересних свера убележила нашу земљу проширујући и своје сателите на нашу штету. Договор о цепању наше земље постигнут је између Павелића и грофа Ћана још половином јануара 1940. г.[одине], што смо напред изнели, док је све остало било само тактизирање и маневрисање према политичком ветру, које се имало завршити у опортуном моменту за Италију са ратом противу нас.

Уосталом, другојачије се није могло замислити јер уговор између Мусолинија и др. Павелића заснован је на убиству Витешког Краља Александра I Ујединитеља и ова двојица упрљана крвљу морају да иду заједно до краја и да буду жигосани пред историјом као обични злочинци, који су паклено још од 1934. г.[одине], да не кажемо од почетка акције Павелића од 1929. г.[одине], припремали заједнички овај рат.

Сада се најављује обнова марсељског процеса јер се жели да се Павелић, као пријатељ и савезник Мусолинија и Хитлера, опере пред јавношћу, доказујући да је овај процес искоришћен од нас само у сврху да се баци љага на Павелића. Ми се морамо потрудити да нови процес укаже свету да Павелић није сам већ да има и свога саучесника и подстеркивача у лицу Мусолинија

за кога ћемо тражити да буде такође жигосан пред светом, тако, да се увиди на време на каквим прљавим стубовима треба да почива та нова Европа Хитлера.

Покушао сам у главним линијама, што је доста тешко, да изнесем своја запажања, а нарочито последње моменте из обнове усташке акције, док стојим на расположењу за свако опширније објашњење, јер ми је стало да се на ово не заборави како би могли на повратку у земљу предати кривце заслуженој казни и очистити земљу од ових злочинаца.

У Лондону, 15. јула 1941. године

Учтив:

Владета Милићевић (својеручни потпис)

Саветник Министарства унутр.[ашњих] послова
– бив.[ши] делегат Министарства у Риму.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

Анте Павелић, 1929.

Анте Павелић, 1932.

ustaškom logoru

Svibanj 1930.

USTAŠA

VJESNIK HRVATSKIH REVOLUCIONARACA

USTAŠKA BUDNICA.

Budimo spremni ustaše !
Oružje svaki pripravi,
Počet će borba krvava,
Da nas iz ropstva izbavi!
Barobiv dom naš prevarom barbar,
Kada s' junak pravi
Hrvatsku bara- / ruga se storoj
Junačkoj nam slavi.

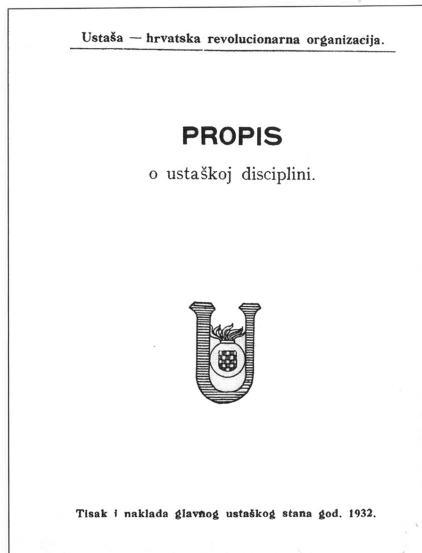
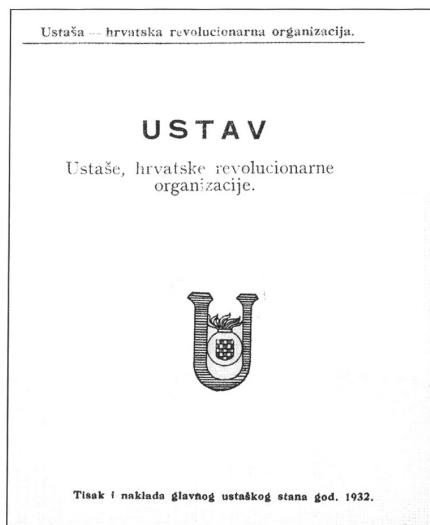
Na noge braćo ustaše !
Oružja svatko lati se,
Počela vojna krvava,
Da nam sloboda vrati se !
Nek digne srca cijeloga svijetnog
Hrvatskog roda,
Ustaško geslo: Dušmanu smrt - a
HRVATSKOJ SLOBODA !

VAN S TUDJINOM !

Svršetkom svjetskoga rata nije na žalost nastupio mir i za hrvatski narod. Hrvatsku su zaposjeli beogradske nasilnici, koji već bli-
nu dvanaest godina narušuju mirni život hrvatskoga naroda.

Nije više potrebno opisivati sviju nasilja i zlodjela, što ih beogradske vlastodržci izvršide i svaki dan izvršuju nad našom domo-
vino. Nije više vrijeme, da se o tom piše i govori. Počlo je vrijeme, da
se prodje na djelo, i da se djelom na to odgovori.

Kakvim djelom? Čitav hrvatski narod mora postati jedan ve-
liki jedinstveni ustaški logor. Imajući pred očima, da sa srbijanskim
neprijateljima nema mira ni pokoja, treba dići opću narodnu ustašku vojnu, da
se budjina iz Hrvatske iztjera.

U glavnom ustaškom stanu

veljača 1932.

USTAŠA

— VIJESNIK HRVATSKIH REVOLUCIONARACA. —

ROPSTVO JE DODIJALO!

Tko misli, da je danas još potrebno raspravljati o tome, kojim će putevi hrvatski narod doći do svoje slobode, taj je za razvojem događaja zanostao više od jednog desetljeća.

Tko misli, da je sramota, da hrvatski narod u svojoj borbi proti beogradskoj tiraniji upotrebljuje i najkrvavija i najokrutnija sredstva, taj ne misli ozbiljno na oslobođenje i nezna, da se proti razbojnicima nemože boriti lijepima riječima i komplimentima, nego samo ljutim i krvavim oružjem.

Tko misli, da je hrvatski narod preslab da oružanom rukom strese sa sebe tuđinski jaram, taj hoće da sjenu svoga vlastitoga kukavičluka baci na narod, koji je u cijeloj svojoj prošlosti bio glasovit sa hrabrosti, junstva i snage.

Tko misli, da je moguć zajednički opstanak Hrvatske i Srbije u jednoj te istoj državi, te da ima ikoga među Srbijancima, ko o Hrvatskoj i hrvatskom narodu misli drugačije negoli misli današnji krvavi diktatorski režim u Beogradu, taj kroz trinaest godina „oslobođenja i ujedinjenja“ nije ništa naučio.

Tko misli, da u Hrvatskoj može biti kruha, ruha i života, dok ona ne bude samostalna i nezavisna država, taj nezna, da kuda neprijateljsko kopito prolazi, tuda trava ne raste.

Dosta je bilo svega. Beograd nije nikada ni umom maknuo na sve političke podvrate. Naprotiv tome postajali su beogradski tirani sve drzovitiji i bezobrazniji, jer su svaku političku akciju, koja je sa hrvatske strane dolazila, u neuračunoj i nekrvavoj formi smatrali slabošću.

Postajali su sve bezobirniji, dok nije ciganin kralj proglasio sam sebe diktatorom, te na najveću porugu i sramotu hrvatskoga naroda sebe prozvao njegovim „vodjom“.

Veće se poruge i sramote nemože ni zamisliti. Njegovi čankolizi i pripuzi, krpelji na hrvatskom narodnom tijelu, trubili su, da će diktatura

kralja ciganina donijeti ekonomsko i gospodarsko sredjenje. A donijela je ono, što je svako pošten i razuman mogao znati i predvidjeti. Donijela je ropstvo i glad. Hrvatski je narod došao u potolaj, a kome ne vrijede više nikakove fraze, nikakove deklaracije, nikakove mudrolije ni nadmudrivanja. ROPSTVO JE DODIJALO, A GLAD OČIJU NEMA.

Zaludu hrvatski seljak u krupnom znoje ore teške brazde, kada plodove pobire beogradski razbojnik. Zaludu se hrvatski mornar bori sa divljim valovima, kada mu je beogradski državni go-dreznao žile kucavice. Zaludu se hrvatski radnik li-ni u tvornici, kada su mu ruke klonule od — gladi.

NOŽ, REVOLVER, BOMBA I PAKLENI STROJ, to su idoli, koji imaju povratiti seljaka plodove njegove zemlje, radniku kruh a Hrvatsku slobodu.

To su argumenti, koji su jedini kadri osvojiti dočiti Evropu, da i Hrvati imaju pravo na slobodu, na život.

To su gusle, na kojima hrvatski narod ima odguditi posmrtnu koračnicu tuđinskoj vlasti.

Nož, revolver, strojna puška i pakleni stroj to su zvona, koja će navjesitit osvit zore i USKRSNUĆE NEZAVISNE HRVATSKE DRŽAVE!

Poglavlak

Ustaška budnica.

Budimo spremni ustaše!	Na noge braće ustaše!
Oružje svaki pripravi.	Oružja svatko laži se.
Počet će borba krvava,	Počela vojna krvava;
Da nas iz ropstva izbavi!	Da nam sloboda vrati se!
Zarobiv dom naš,	Nek digne srca,
Prevarom barbar,	Cijeloga svijesnog
Sada e junak pravi	Hrvatskoga roda,
Hrvatsku hara,	Ustaško gjeslo
Ruga se staroj	Dušmanu smrt — a
Junackoj nam slavi.	HRVATSKOJ SLOBODI!

DR. ANTE PAVELIĆ

Aus dem
Kampfe um den
selbständigen Staat
Kroatien

Einige Dokumente und Bilder

Dokumentiert!

Verlegt bei Kroatischer Korrespondenz „Grič“, Wien, 1931

Мијо Бабић, Владимир Черноземски и Звонимир Поспишил
у неком од усташких логора

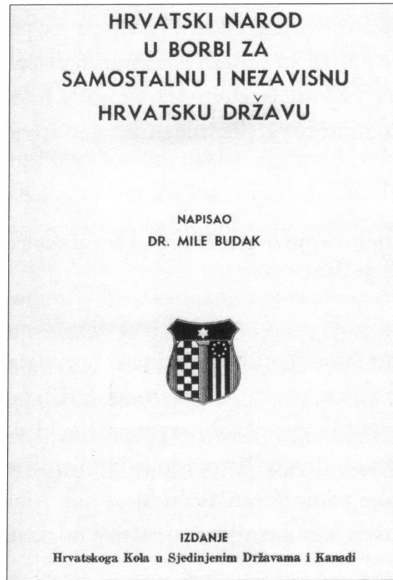
Андрија Артуковић, непозната особа, Миле Будак и
Вјекослав Серваци у неком од усташких логора

Владо Черноземски

Атентат на краља Александра Карађорђевића у Марсеју 9
октобра 1934.

Миле Будак, Загреб 1941.

[illegible]

POSEBNO IZDANJE

HRVATSKI NAROD

ZAGREB, 10. TRAVNJA 1941. CIJENA 1 DINAR

PROGLAŠENA JE NEZAVISNA HRVATSKA DRŽAVA

Ante Pavelić

Zamjenik Poglavnika i vrhovni zapovjednik cjelokupne vojne sile SLAVKO KVATERNIK održao je preko radija u kome je upravio hrvatskom narodu riječi, koje USKRS HRVATSKE DRŽAVE:

HRVATSKI NARODE!

Bolja providnost i volja našeg sovznika te mukotrpna višetjelovna borba hrvatskog i velika požrtvornost našeg poglavika dr. Ante Pavelića, te ustalskog pokreta u zemlji stvu:

Određili su da danas pred dan uskrsnuća Božjeg Sina uskrsnu i naša nezavisna Hrvatska država.

pozivam sve Hrvate u kojem god mjestu oni bili, a naročito sve časnike, podčasnike i moć cjelokupne oružane snage i javno sigurnosti, da drže najviši red i da svi smjeste prijaviti vjedništvo oružane snage u Zagrebu mjesto gdje su sada nalazna, te da cijela oružana snaga sta potpuno razlozima vjernosti nezavisnoj državi Hrvatskoj i njenom Poglavniku.

Cjelokupnu vlast i zapovjedništvo cjelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opmoćenih Poglavnika.

Bog i Hrvati! Za dom spremni!

Proglas novog načelnika Zagreba

ZAGREB, 10. travnja 1941. U ime Glavnog Ustalskog Stupa prenio je Nadzornik Sigurnosti i Građanskog glavnog grada Zagreba

gosp. DR. JOŽO RUMANDŽIĆ.

ponosi ustalski borac. On je ujedno preuzeo dužnost, iako ovaj proglas na građansko glavno grada Hrvatske države.

Hrvati građani glavnog grada. Nepravna država Hrvatske bi-
slog grada Zagreba!

U ime Poglavnika i Vode hrvatske snage dr. Ante Pavelića, i u pozivam na savjestivo vođenje ustalske Narodne Riječi, i na sigurnost i nepokolebljivost svih ustalskih snaga Hrvatske države Slavko Kvaternik predlaže otkloniti Hrvatsku državu sa lokalne vlasti i pripremiti se za borbu.

Time se ispunila dužnost koji Glavni Hrvatski Narod a u prvom redu njegov glava grada Zagreba.

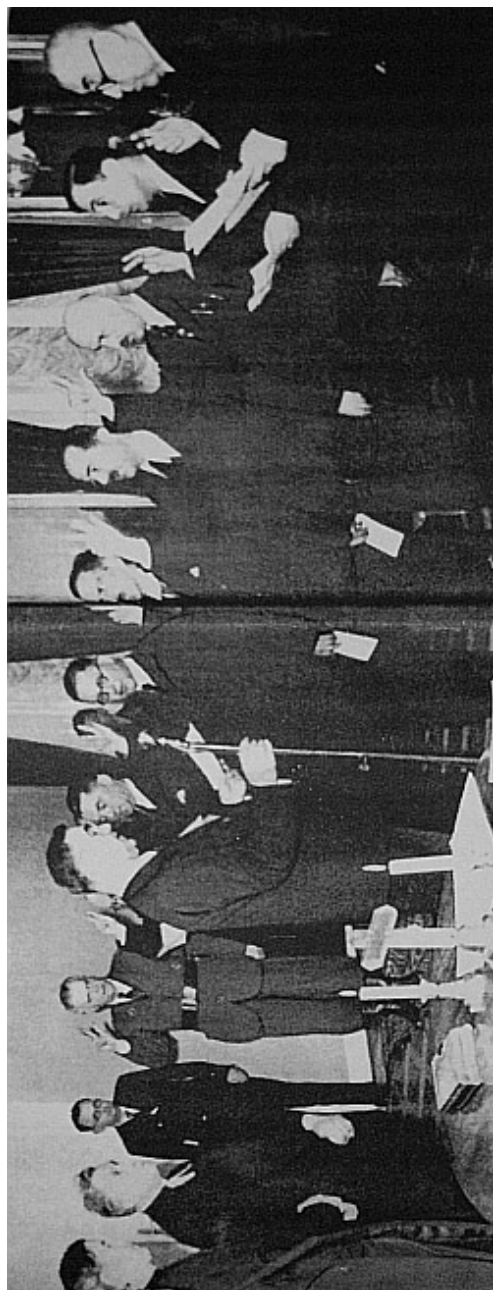
Kao načelnik grada Zagreba izjavim Vam to, i nam da će vas sve najprije od rešiti.

Pozivam Vas, da u slavu crkve držite običaj Vele kralje hrvatske

PROGLAS DRA MAČKA

ZAGREB, 10. IV. Desetih minuta poslije proglašenja Slavko Kvaternik dan je proglas putem radio (1941) i sljedeći HSS dr. V. Mačka.

U ovom proglašenju dr. Mačka konstatira da, dokazima dmonj g. Slavko Kvaternik proglašenje i vjerna Hrvatsku država su svojim historijskim opoz-
Fotografije sve potpisane HSS dr. V. Mačka su u pokretu i ujedno je povrat sve kolonije predstavlja (1941) koji su u službi, da kojim i lakom samoljubi vjantima.

LEGATION ROYALE DE YOUGO-SLAVIE
EN ITALIE

Рим, 26.IX.1938, г.

Много уважени Господине Претседниче,
Слободан сам да Вас узнемирим са једним извештајем, који сматрам да је потребно да Вам се лично достави, с обзиром на његову важност и извор.

Наиме, обавештен сам од г.Др.Нонтиа, Ген.инспектора Ј.С., да је био ових дана код Др.Павелића и овај му је дао у посвету једну његову књигу, која није још дата на јавност, што ће већ бити ових дана. Ова књига се зове: "Ерори е Орори" и издата је под лажним именом Павелића: А.С.МРЗИОДОВСКИ у издању бив. ратника Сиене, где се Павелић налази конфиниран. Књига говори о комунизму и болшевичкој опасности и величашта фашистичке режине, спешно јавно овај Италије, која ји су у стању једино да се одупру све већој опасности од болшевизирања Европе. Павелић у својој књизи не даје сачишта новог већ рекалитуира оно што се десило у последње време по књижама о комунизму и опасности. Главни је, а мислим и једини циљ ове књиге, да се Павелић пропагандира фашизму и Риму, како би се на њега

Имао сам
лићем, јер му
су ове књиге.
Павелића, са

Господину
Гру.Др.Милану
Министру инос

лић, који се извинио да га је Др.Нонти мало причекао на телефону, јер је био у другој соби заузеат вестима на радију, па додје да су вести све висте интересантне.

Књиге сам већ сутрадан, односно данас приноси, и жури се, Господине Претседниче, да Вам један примерак доставим с молбом на увиђај. У овој књизи нема ништа противу нас, већ као што сам рекао говори се искључиво о комунизму и валу који прети Европи од комунизма и демократије. Павелић се показује као боран за фашизам. Књига није забранена, јер ништа о њени не говори а затим и иста је писана под лажним именом. С обзиром да би иста могла бити убачена и код нас, то сам данас обавестио своје Министарство и доставио онај други примерак књиге.

Др.Нонти ми каже, да је разговарао са Павелићем ових дана и овај се већ показује помирављиви и једино остаје као противник Др.Мачека, кога сматра да је у вези са западним демократијама и да би у овом европском конфликти био на страни Чехословачке и Француске заједно са осталим опозицијом. Др.Нонти ми додаје, да су италијански обавештени о путу сенатора инж.Нонтића у Француску, где овај по свему изгледу покушава да дође у везу са оном политичарима. Он ми даље каже, да на случај конфликта једино би Павелић могао да се стави као противник Др.Мачеку и да од овога проузиче вођство. Наравно, да ја нисам хтео уопште да улазим у никакву дискусију по овом питању, тим пре што су овакви моменти. Др.Нонти је настава да не уверава, да би кроз њега могао у опортунном моменту да исполути као сигурно да рачунам да би задобио Павелића, наравно на линији Београд-Рим, јер је овај 100% фашиста и пријатељ само овдашњих режине. Он ми је нагласио, да Павелић не напада Вас, Господине Претседниче. И ако су ови разговори били у потпуно приватном тону, ипак с обзиром на личност Др.Нонтиа, као и на појаву саме ове књиге, јасно се види да Италијани, када је у питању Др.Мачек, рачунају на Павелића, јер крију своју бојазност да ће опозиција настати да нас одвуче у воде западне демократије.

Слободан сам, Господине Претседниче, без коментара, да Вас са предиком упознам

уз израз мога најдубљег поштовања и оданости.
Н.З. До сада повраћени 161 емигрант, а остало 335 емиграната, а остало 335 емиграната, а остало 335 емиграната.

LEGATION ROYALE DE YOUGOSLAVIE
EN ITALIE

Рим, 25. III. 1938. г.

a/a

h

Много уважени Господине Претседниче,

Користим прилику пута Господина Посланика и слободан сам да Вас обавестим да се питање повратка Др.Будака развија по већ утврђеном плану, па је овај већ писмено затражио дозволу од итал. власти да му се омогући одлазак из Италије наводећи да жели да путује за Америку. Наравно, да сам ја ствар одмах уредио са г. Др. Контием, ген. инспектором Ј. Б., који му је дао писмени одговор, то што Др. Будак и жели, да му се не може издати пасош за одлазак из Италије, а нити допустити напуштање Италије, па га упућује на Краљ. Послаништво.

Др. Будак је такође затражио од итал. власти да се не праве сметње његовом синовцу Др. Милу Будаку, лекару из Загреба, за долазак у Салерно, јер да жели са овим да разговара о својим приватним стварима. Ово питање зависи од Ваших инструкција, па је одговор резервисан за допније, у очекивању Ваших наређења.

Међутим сам испитао ствари у погледу односа између Др. Будака и Др. Павелића и утврдио сам са много индиција, да су односи још од раније охладнели и да Др. Будак не дозвољава терористичку акцију и развијао се са Др. Павелићем на више тачака, па су се и њихове жене још док су били заједно у Торину посвађале. Наравно, да Др. Будак као политичар не жели никако да открије све ово, бар у прво време, па ће покушати да ово заглаји и на повратку у Загреб, јер би га другачије много онемогућавали у његовим пријим корацима. Није искључено да ће овај покушати да затражи од итал. власти дозволу да се састане са Др. Павелићем, како би имао и потребну платформу за повратак, а најзад и да се опросте, па би тако био за ти моје држање у овом погледу, јер од мене зависи, да ли ћу ја да затворим своје очи пред овим, пошто у противном итал. власти неће више дозволити састанке.

Достављајући предње, са изјавом моје дубоке оданости, част ми је умолити Вас,

/./

Господињу

Гђу Др. Милану СТАЈАНОВИЋУ, Претседнику Министарског Савета,
Министру иностраних послова.

БЕОГРАД.

/./

иното уважени Господине Претседниче, да ми изволите по предњем издати потребне инструкције по Господињу Посланику, како бих се знао држати и развијати у својој делатности акцији по овом питању. Исто тако и по другим питањима у којима имате да допуните своје раније инструкције, јер прилике после аншлуса менају и расположење код осталих емиграната, јер виде да је у јединственим границама једини прави пут Хрватске, па ни провази сада воља за независност пред великом Немачком.

Ваш дубоко одани:

[Signature]

САДРЖАЈ

Вељко Ђурић Мишина

Владета Н. Милићевић – кратак животопис 5

Др Радован М. Пилиповић

Спрега и повезаност хрватских усташа, бугарске
ВМРО и Римокатоличке цркве тридесетих година
XX века према безбедоносним изворима Краљевине
Југославије 9

Вељко Ђурић Мишина

Предговор 17

ДОКУМЕНТА 25

ИЛУСТРАЦИЈЕ 119

Издавач

Музеј жртава геноцида, Београд
Београд, Трг Николе Пашића 11/III
телефон : +381113398883
е-mail: office@muzejgenocida.rs

Библиотека

Сведочанства
Књига 4

За издавача

др Вељко Ђурић Мишина

Уредник

Ненад Антонијевић

Лектура и коректура

Петар Б. Поповић

Графичка обрада и штампа

Графопринт, Горњи Милановац

Тираж

250

ISBN

Copyright © by Музеј жртава геноцида

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

329.18”(100)1938/1941(095.2)
323.285(497.1)”1938/19410”(093.2)
323(497.1)”1938/1941”(093.2)

МИЛИЋЕВИЋ, Владета Н., 1898-1969(?)

Ustaša : hrvatska revolucionarna organizacija / Владета Н. Милићевић.
- Београд : Музеј жртава геноцида, 2018 (Горњи Милановац : Графопрент). -
135 стр. : илустр. ; 21 см. - (Библиотека Сведочанства ; књ. 4)

Tiraž 250. - Str. 5-8: Владета Н. Милићевић-кратак животопис / Вељко
Ђурић Мишина. - Str. 9-15: Спрега и повезаност хрватских усташа, бугарске
ВМРО и Римокатоличке цркве тридесетих година XX века према безбедоносним
изворима Краљевине Југославије / Радован М. Пилиповић. - Str. 17-24:
Предговор / Вељко Ђурић Мишина. - Напомене и библиографске референце уз
текст.

ISBN 978-86-86831-44-6

а) Усташа. Хрватска револуционарна организација - 1938-1941 - Историјска
грађа б) Милићевић, Владета Н. (1898-1969(?)) с) Усташе - 1938-1941 -
Историјска грађа d) Југославија - Политичке прилике - 1938-1941 -
Историјска грађа
COBISS.SR-ID 265188108